

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Katedra společenských věd

EDITA KREJČOVÁ

III.ročník – prezenční studium

Obor: český jazyk a společenské vědy

**K NĚKTERÝM PROBLÉMŮM POSTAVENÍ ŽIDŮ ZA
PRVNÍ REPUBLIKY. ŽIDOVSKÁ KULTURA A
ŠKOLSTVÍ V PROSTĚJOVĚ A JEHO OKOLÍ.**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. Petr Zima, PhD.

OLOMOUC 2010

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Kostelci na Hané dne 4.4.2011.

.....

Děkuji za odborné vedení bakalářské práce PhDr. Petrovi Zimovi, PhD. Kurátorce prostějovského muzea PhDr. Marii Dokoupilové děkuji za poskytnutí materiálů k židovskému školství na Prostějovsku. Státnímu okresnímu archivu v Prostějově děkuji za umožnění bádání v archiváliích.

Obsah

Úvod	6
1. Židé na území Čech a Moravy v 18. – 20. století.....	7
1.1 Antisemitistická opatření	7
1.2 Židé v období osvícenského absolutismu	7
1.3 Židé na území Československa	8
2. Postavení Židů v období první republiky	10
2.1 Pokus o rozšíření českého židovství za hranice Československa	12
2.2 Situace Židů na Moravě	14
3. Vznik a vývoj židovské obce v Prostějově.....	17
3.1 Židovské školství	19
3.1.1 Druhy škol.....	20
3.1.2 Prostějovské židovské školství do roku 1848.....	21
3.2 Antisemitismus.....	24
3.2.1 Projevy antisemitismu v Prostějově.....	24
3.2.2 Antisemitismus v dalších moravských městech	25
4. Zánik židovské komunity v Prostějově po roce 1939.....	26
4.1 Terezín.....	29
4.1.1 Maud Michal Beerová	32
4.2 Významné osobnosti židovské komunity v Prostějově.....	37
4.2.1 Edmund Husserl.....	37
4.2.2 Max Zweig.....	40
4.2.3 Ignác Rottberger.....	41
4.2.4 Jakob Neumann.....	42
5. Prostějovské židovské památky	43
5.1 Synagogy	43

5.1.1 Židovské hřbitovy	45
6. K některým projevům antisemitismu v současné české politice.....	47
Závěr	49
Prameny a literatura	50
Anotace	52

Úvod

Svoji bakalářskou práci na téma „K některým problémům postavení Židů za první republiky“ jsem si vybrala z toho důvodu, že mě problematika Židů a židovství zajímala již při studiu na gymnáziu. Jelikož pocházím z vesnice ležící nedaleko Prostějova, kde Židé žijí již radu let, začlenila jsem do svojí práce také problematiku židovské kultury v Prostějově. Prostějovští Židé sehráli důležitou roli ve školství, kultuře, podnikání i samotném dění města. Jejich historie zde sahá až do 14. století, kdy byly potvrzeny první známky o jejich působení v Prostějově. O jejich osídlení však můžeme mluvit až v 15. století. Je až neuvěřitelné, jaký měli vliv na dění v tomto městě. Bohužel za 2. světové války bylo židovské obyvatelstvo perzekuováno a zavražděno v koncentračních táborech. Co všechno museli prožít se dovídáme až z vyprávění pamětníků. Tato vyprávění jsem do své bakalářské práce také zahrнула. Jedná se především o vzpomínky prostějovské rodačky Maud Beerové.

V první části práce jsem se obecně zabývala postavením Židů na území Čech a Moravy. V další části jsem přešla k tématu postavení Židů za 1. a 2. republiky. Dále jsem pokračovala vznikem, vývojem a úděly příslušníků židovské obce v Prostějově. Pro ilustraci uvádím také osudy některých významných osobností židovské komunity v Prostějově, jakými byli např. filozof Edmund Husserl, Maxe Zweiga, Maud Beerové aj.

Vzhledem k tomu, že židovská komunita sehrávala v životě Prostějova důležitou roli, věnovala jsem se ve své práci také židovským památkám, které se v Prostějově a jeho okolí nacházejí.

V závěru jsem se stručně zmínila i o některých projevech antisemitismu v současné české společnosti. Tuto problematiku jsem si vybrala proto, jelikož se s ní v současné době stále více setkáváme, a to již u dětí.

Svojí práci jsem chtěla hlavně dokázat, že židovská problematika je velice důležitá a zajímavá. Židé výrazně ovlivnili společnost i život u nás. I když mnohdy s jejich postojem nemohu vždy souhlasit, musím konstatovat, že v naší historii sehráli výjimečnou a důležitou roli.

1. Židé na území Čech a Moravy v 18. – 20. století

1.1 Antisemitistická opatření

Když se po řadě pokusů nedařilo snížit počet židovských obyvatel, byly úřady za vlády Karla VI. přinuceny k zvláštním opatřením. Krátce po sčítání obyvatel roku 1726 byl vydán tzv. familiantský zákon, který vedl k uchování daného počtu židovských rodin. V Čechách jich bylo 8541 a na Moravě 5106. Aby se takového počtu podařilo dosáhnout, bylo uzákoněno to, že se může z každé židovské rodiny oženit pouze ten nejstarší syn. Další synové zůstali buď svobodní, nebo odešli ze země. (Pavlát, 2001, s. 46)

Ve stejném období byl vydán také tzv. translokační reskript, který vycházel ze středověkých církevních rozhodnutí, díky nimž měli zůstat Židé odděleni od křesťanského obyvatelstva. Reskript přikazoval, aby byli Židé v místech svého trvalého pobytu seskupováni do oddělených čtvrtí. Ty musely být v určité vzdálenosti od kostelů a dalších míst, kde se konaly náboženské slavnosti. Pokud Židé bydleli mezi křesťanskými sousedy, byli nuceni se co nejdříve přestěhovat na určené místo. (Pavlát, 2001, s. 47)

Toto vypovězení mezi lety 1774-1748 znamenalo pro židovské obyvatelstvo velikou tragédií. Jeho příčinou byla údajná podpora tehdejšího Pruska Židy. Ve skutečnosti to ale bylo zcela jinak. Marie Terezie se pokoušela zakročit proti českým stavům, kteří se bouřili kvůli navyšování zemských daní. Kdyby však Židé odešli ze země, doplatili by na to především šlechtické vrchnosti. Ty se proto za české Židy postavily. Oporu nacházelo židovské obyvatelstvo také i u státních úředníků. Roku 1748 nakonec Marie Terezie dovolila Židům návrat, avšak pod podmínkou uhrazení tzv. toleranční daně.

1.2 Židé v období osvícenského absolutismu

Významným mezníkem ve vývoji židovských obcí na území Čech a Moravy bylo období osvícenství, především vláda Josefa II. Jeho reformy totiž vedly k zrovnoprávnění postavení židovského obyvatelstva ve společnosti. V období let 1781-1782 byl vydán toleranční patent pro Čechy a Moravu, který otevřel dveře ve státě i jiným náboženstvím než katolickému. Hlavním cílem tohoto předpisu bylo zapojení všeho obyvatelstva do

politické a ekonomické struktury státu. Od 12. října 1781 byla navíc odvolána povinnost nosit židovské označení. Díky dvorskému dekretu z 18. října mohli Židé navštěvovat také veškeré školy, univerzity i vykonávat v minulosti zakázaná povolání. Nadále však zůstal zákaz nakupování a vlastnění půdy. (Pavlát, 2001, s. 47)

Toleranční patent měl velký význam především pro oblast školství. Židovské obce, tak musely kromě tradičních náboženských škol zakládat také normální židovské školy se světskými předměty, např. zeměpisem, matematikou, etikou, němčinou aj. V obcích, kde žil pouze nízký počet židovského obyvatelstva bylo dovoleno posílat děti do škol křesťanských. Toleranční patent sice vylepšil sociální postavení židovského obyvatelstva, avšak na druhé straně oslabil vazby uvnitř židovských obcí. Bylo to především zrušení soudních pravomocí židovských obcí, které pak mohly řešit pouze otázky týkající se náboženství. V jiných záležitostech byly podřízeny státnímu soudnictví. (Pavlát, 2001, s. 48)

1.3 Židé na území Československa

Období první republiky představovalo pro židovské obyvatelstvo značný rozmach společenského a kulturního života. Československá republika akceptovala židovskou národnost. Židovským sdružením a politickým institucím bylo umožněno svobodně pracovat. Jejich působení bylo přerušeno teprve nacistickou okupací roku 1939. Na území Československé republiky byla založena také Židovská strana, která získala ve volbách roku 1929 a 1935 dvě poslancecká křesla v Národním shromáždění. K významným židovským politikům patřil Adolf Stránský, který již od roku 1893 vydával Lidové noviny. Později byl zvolen poslancem Moravského zemského sněmu, Říšské rady a Národního shromáždění ČSR. Během první republiky nepřestávalo působit ani československé sionistické hnutí. V období let 1921, 1923 a 1933 byla v Československé republice pořádána řada mezinárodních sionistických kongresů. (Pavlát, 2001, s. 53)

K rozvoji umění a kultury v období první republiky významným způsobem přispěla řada židovských umělců. Mezi nejvýznamnější české spisovatele patřili Karel Poláček, František Langer a Jiří Langer, který psal nejen česky, ale také německy a hebrejsky. Dalšími známými autory byli Richard Weiner, Egon Hostovský, Jiří Orten, Otokar Fischer a Pavel Eisner.

Na území tehdejší Československé republiky však také vznikala literatura psaná německy, a to především zásluhou tzv. pražského kruhu, v jehož čele působili význační spisovatelé Franz Kafka a Max Brod. Dalšími členy tohoto sdružení byli například Oskar Baum a Hugo Salus.

Co se týče malířství, je tato oblast zastupována mnoha významnými umělci. Patří k nim zejména malíř Emil Orlik a sochař Otto Gutfreund. Hudební branže byla reprezentována Gustavem Mahlerem, Ervínem Schulhoffem a Hansem Krásou. Ve filmové a divadelní tvorbě prorazil hlavně přední český herec Hugo Haas. (Pavlát, 2001, s. 54)

Po nástupu nacistů k moci roku 1933 uprchla do tehdejšího Československa řada židovských emigrantů, mezi nimiž bylo také mnoho významných osobností. Například německý spisovatel Thomas Mann získal roku 1937 československé občanství. Když pak k sobě připojilo Německo také Rakousko, přijala Československá republika řadu emigrantů také z Rakouska. Kvůli této solidaritě k emigrantům bylo Československo Německem zahanbováno. V oblasti Čech a Moravy docházelo díky protižidovskému odporu k nacismu i ke ztrátám na lidských životech. Postupem času byl také rozvrácena existence všech židovských obcí. (Pavlát, 2001, s. 54)

2. Postavení Židů v období první republiky

„ Postavení Židů v Československé republice bylo jedinečné tím, že Československo jako jediný stát v Evropě umožňoval svým občanům uvést při sčítání lidu židovskou národnost. V žádném jiném státě nebyla v ústavních dokumentech povolena Židům možnost zvolit si národnost židovskou, aniž přitom museli dokazovat znalost jednoho z židovských jazyků (jidiš či hebrejštiny), ba dokonce aniž museli být členy židovské náboženské obce.“ (Čapková, 2005, s. 27)

V období první republiky se v Československu mohl k židovské národnosti přihlásit téměř každý. Stanoviska tehdejšího Československa je však třeba chápat v mezinárodních souvislostech. Klíčová byla především konference v Paříži. Na této konferenci ve Versailles začali nejvyšší představitelé evropských států jednat o uznání židovského národa. Nebyl to však první pokus ze strany židovského hnutí o prosazení vlastní národnosti. Vlastní menšinové politiky se dožadovali Židé již před několika desítkami let v Rusku a Rakousku – Uhersku, kde žilo židovské obyvatelstvo v hojných stejnorodých celcích. Rusko a Rakousko – Uhersko byly navíc mnohonárodnostní státy.

Dalším důležitým předělem v dějinách židovství byla tzv. Balfourova deklarace z roku 1917. Britská vláda se v ní zavazuje Židům k vytvoření práva na národní domov v Palestině. *„ Na mírové konferenci v Paříži pak bylo rozhodnuto, že mandátní správa bude svěřena Britům. Příslib britské vlády posunul plány na vznik židovského státu na Blízkém východě z oblasti spekulací do oblasti seriózní mezinárodní diplomacie.“* (Čapková, 2005, s. 28)

Významný byl také kladný postoj Spojených států amerických k sionistickým snahám. Krátce před skončením války vznikly v jednotlivých evropských státech Židovské národní rady (ŽNR), jejichž úkolem bylo právní zastupování židovské menšiny. V Československu byla tato národní rada založena 22. října 1918 a jejím předsedou se stal Ludvík Singer. Hlavními požadavky národní rady bylo: *„Uznání židovské národnosti a svoboda jednotlivce se k ní přihlásit, plná občanská rovnost, národní menšinová práva a demokratizace židovských náboženských obcí, které by se měly sjednotit pod vedením centralizované vyšší židovské organizace.“* (Čapková, 2005, s. 28-29)

Významný diplomatický počín se podařil Ludvíku Singerovi v den vyhlášení

Československé republiky, kdy se snažil získat pro uskutečnění programu ŽNR část politické reprezentace. Krátce před vyhlášením Československé republiky přijali zástupci Národního výboru v Praze, např. Antonín Švehla, Jiří Stříbrný, František Soukup aj. představitele ŽNR reprezentované Ludvíkem Singerem, Maxem Brodem a Karlem Fischlem. Ti jim předali memorandum jménem židovského národa, ve kterém byly znovu zopakovány požadavky ŽNR. Singer členům Národního výboru nejen popřál k získání československé státnosti, ale také nezapomněl připomenout podporu čtyř židovských poslanců v říšském sněmu. (Čapková, 2005, s. 29)

Představitelé evropských židovských rad spolu s představiteli amerického židovstva vytvořili Comité de Délégations Juives auprès de la Conférence de la Paix. Ten se na versailleské mírové konferenci zasazoval o uznání Židů jako národní menšiny. Díky Američanům se pak tato jednání o menšinových právech Židů rychle rozšířila po celé Evropě. S uznáním židovské národnosti však nesouhlasili britští a francouzští Židé, kteří založili dvě organizace – Joint Foreign Committee a Alliances Israélite Universelle. Tyto organizace usilovaly především o pohled na Židy jako na náboženskou skupinu. Příslušníci těchto skupin se totiž národnostně považovali spíše za Francouze a Brity. V jejich stanoviscích se však nacházely také hluboké rozpory. Stavěli se totiž pouze proti židovským menšinovým právům v západní Evropě, avšak v Evropě východní je uznávali. Určitým řešením byl kompromis, který lze najít také v tzv. minoritní smlouvě – germainské smlouvě mezi Československem a dohodovými mocnostmi ze dne 10. září 1919. V této smlouvě byli Židé označeni jako národnostní menšina, která má však stejná práva jako státní národ. (Čapková, 2005, s. 29-30)

Smlouva s Rumunskem a Polskem obsahovala také tzv. židovské klauzule, které obhajovaly práva židovské menšiny v oblasti školství a židovského svátku šabatu. Představitelé židovské náboženské rady si velice přáli, aby tyto klauzule byly také zahrnuty ve smlouvě s Československem. V srpnu roku 1919 byla naplánovaná schůzka zástupce židovské náboženské rady Ludvíka Singera a ministra zahraničí Edvarda Beneše. Beneš se však schůzky nakonec nezúčastnil. Na schůzku se místo něj dostavil pouze jeho sekretář, který Singerovi předal Benešovo rozhodnutí. Nezačlenění klauzulí do smlouvy s Československem zdůvodnil tímto: *„Náš stát a národ požívá všeobecné sympatie a důvěry všech spojenců v tomto ohledu. Také všechny závazky jsme splnili a budeme plnit a v otázce národnosti ukázali jsme se liberálnější nežli kdokoliv jiný. Odmítl jsem klausuli,*

... která byla s to tento mravní poměr našeho státu ke Spojencům uvést v pochybnost.“
(Čapková, 2005, s. 30)

Jeho další argumentace byla spíše jakýmsi varováním před složitostí židovské problematiky. „*Pro naši republiku pokládám za taktičtější nezdvihat tento problém v zájmu židovstva i v zájmu Republiky. Proti určitým kruhům židovským jsou u nás oprávněné stesky a výčitky – postavit nyní problém, znamenalo by vyzdvihnout otázku a znovu vyvolat rekriminaci s té nebo oné strany. V zájmu nás všech je problém teoreticky nestavět, prakticky však jej řešit na basi, která je dána smlouvou. Tím se dá základ k dobrému a rozumnému soužití. Já v té věci dle svého nejlepšího svědomí v zájmu tohoto dobrého soužití a dobré spolupráce pracoval a moje stanovisko je jen diktováno tímto cílem a touto snahou.“* (Čapková, 2005, s. 31)

Benešovo stanovisko vyvolalo na mírové konferenci v Paříži velkou vlnu nevole ze strany židovské delegace. O další jednání s Benešem se místo Singera pokusil předseda mezinárodní židovské delegace Nahum Sokolow. Beneš se se Sokolowem setkal 28. srpna. Sokolow Benešovi naznačil, že přijetí článků 10 a 11 je klíčové především v kontextu postavení Židů ve střední a východní Evropě. Články měly navíc zaručit ochranu práv židovské minority. Židovské klauzule měly zajistit ochranu Židů nejen v současnosti, ale také i v budoucnosti. I přes zdárnou Sokolowu argumentaci se mu však Beneše přesvědčit nepovedlo. Beneš souhlasil pouze s tím, že požádá o vyjádření také T. G. Masaryka. Bohužel ani Masaryk se tyto klauzule rozhodl nepodpořit a tak se ve smlouvě s Československem neobjevily. (Čapková, 2005, s. 30)

2.1 Pokus o rozšíření českého židovství za hranice Československa

Na rozšíření českožidovských činností na Moravu a Slezsko se pokoušeli členové pražské židovské obce již na začátku 20. století. Roku 1911 byla založena Národní jednota českožidovská v Ostravě a roku 1913 Jednota českých židů v Brně. Krátce před začátkem první světové války se někteří Čechožidé pokusili dát dohromady Národní jednotu českožidovskou na Moravě. Hlavním postavou se stal olomoucký velkoobchodník Josef Musil. Kromě Olomouce se začaly prosazovat i Čechožidé v Brně, kteří založili krátce před vypuknutím první světové války Národní jednotu českožidovskou pro Moravu a Slezsko. Všichni její členové však byli nuceni krátce po jejím vzniku odejít na vojnu, kde tři z nich dokonce zahynuli. Svoji činnost brněnská organizace opět zahájila roku 1919.

Do jejího čela se dostal advokát Richard Bäumel. Téhož roku začala také vzájemná spolupráce mezi brněnským a olomouckým spolkem. Na jaře 1919 byl pak založen Spolek českých pokrokových židů pro Českomoravskou vysočinu. (Čapková, 2005, s. 141)

Podle tajemníka SČŽ Roubíčka existovaly na podzim roku 1919 čtyři českožidovské organizace. Jihlavský spolek čítal asi 300 členů, olomoucký 104, ostravský 100 a brněnský pouhých 40 členů. S českožidovskými centry na Moravě se pokoušel po válce navázat styky pražský Akademický spolek Kapper. Roku 1920 byl založen brněnský odbor Kapperu. Jeho členy byli především čeští studenti, kteří studovali v Brně na zvěrolékařské fakultě. Českožidovští studenti se však dostali do střetu s profesorským sborem. Tento spor činnost spolku velice zeslabil. (Čapková, 2005, s. 142)

Určitý předěl nastal až v letech 1925-1926. Tehdy se totiž Čechožidé rozhodli získat na Moravě co nejvíce stoupenců, kteří by podpořili myšlenku integrace do českého národa. Svaz Čechožidů zorganizoval na jaře roku 1926 sjezd českožidovských zaměstnanců z Moravy v Prostějově. Na podzim se konal další sjezd, tentokrát však v Brně. Byly zpracovány instrukce nastávající činnosti na Moravě. Do čela moravsko-slezského sekretariátu SŽČ se postavil Vilém Prágr-Pražský, který zřídil skupiny v Prostějově a Olomouci. Změna nastala také u brněnské pobočky spolku Kapper. Do spolku vstoupili Moravané, kteří se zasloužili o rozsáhlou reorganizaci sdružení. Zásluhou brněnských studentů došlo k obnovení brněnské pobočky SŽČ. (Čapková, 2005, s. 142)

Čechožidé kladli důraz především na oblast školství. Kampaň tak byla zaměřena především na zápis židovských dětí z Moravy a Slezska do českých škol. Problém spatřovali Čechožidé především ve výuce židovského náboženství v německém jazyce. Pro svoji školní činnost na Moravě i ve Slezsku získal SČŽ podporu od Matice osvěty lidové a Národních jednot českožidovských.

Mnoho institucí na Moravě však krátce po svém založení zaniklo, např. brněnská pobočka organizace Kapper. Brněnští studenti od roku 1929 nerozvíjeli žádnou činnost. Roku 1933 byla odbočka Kapperu smazána ze spolkového katastru pražského policejního ředitelství. Již roku 1935 se na sjezdu SČŽ začalo projednávat znovuoobnovení této brněnské pobočky. I přesto, že na tuto akci byly vyhrazeny zvláštní finanční prostředky, k jejímu obnovení bohužel nedošlo. (Čapková, 2005, s.143)

Českožidovské hnutí se na Moravě dostávalo mimo jiné do střetu se sionistickým

hnutím. Toto sdružení mělo oporu především v celých židovských náboženských obcích. Řada bývalých německých židovských náboženských škol se změnila na školy židovské, které kladly důraz na židovské dějiny, náboženství a kulturu. Centrem sionistického spolku se pro Československo stala Ostrava. Sionisté se tu mohli opřít o silnou strukturu sionistického sdružení v moravsko-slezském kraji. (Čapková, 2005, s. 143-144)

Jedním z faktorů, který zpomaloval rozšiřování českožidovství na Moravu byl fakt, že řada moravských Židů užívala ke každodenní komunikaci němčinu. Už v minulosti preferovali moravští Židé Vídeň před Prahou. Žilo zde velké množství židovsky mluvícího obyvatelstva, a to zvláště ve městech. Náklonnost k německému jazyku byla také ovlivněna německými bohoslužbami a výukou náboženství.

Vzhledem k narůstajícímu nacionalismu v Německu došlo ke zvýšení činnosti českožidovského hnutí v tehdejší Československu. Za důležitý předěl je považováno přijetí norimberských zákonů roku 1935. Roku 1936 došlo ke zvýšení aktivity ve všech moravských odbočkách SČŽ, v Brně, Olomouci, Přerově i Moravské Ostravě. Skupiny přívrženců vznikaly i v ostatních městech, např. ve Vizovicích, Vyškově, Napajedlech a Moravských Budějovicích. K výraznějšímu rozšíření českožidovského hnutí však ani přesto nedošlo. Nacionalismus podnítil české Židy na Moravě k otevřeným demonstracím jejich národního cítění.

Velký rozkvět zaznamenal ve 30. letech také sionismus, ke kterému se hlásili čeští i němečtí nacionalisté. (Čapková, 2005, s. 144)

Zásadním přelomem v dějinách sionismu se stala první světová válka. Jedním z významných okamžiků byla také tzv. Balfourova deklarace z roku 1917, která Židům zaručovala právo na národní domovinu v Palestině. Britský ministr zahraničí Balfour mohl tento krok učinit proto, že Palestina byla v této době pod britskou vojenskou kontrolou. Palestina se tedy osvobodila z nadvlády Turecka. Navíc se dostala pod britský mandát. (Čapková, 2005, s. 197)

2.2 Situace Židů na Moravě

Hlavní úlohou židovské náboženské obce bylo získání co největší podpory židovských náboženských obcí a židovských spolků tak, aby se její pravomoci zvýšily. Na Moravě se jí to podařilo za poměrně krátkou dobu. Židovské náboženské obci se podřídil

jak Svaz židovských náboženských obcí na Moravě, tak Sionistický svaz obvodový na Moravě. Velice příznivá byla situace v Přerově, Kroměříži, Holešově, Olomouci a Uherském Brodě.

Významný byl také sjezd pořádaný 22. a 23. března 1919 v Brně. Na tomto sjezdu byla totiž jmenována zemská Národní židovská rada, která se podrobila židovské náboženské obci v Praze. Předsedou zemské židovské náboženské obce byl zvolen Karel Sonnenfeld. (Čapková, 2005, s. 204)

Hlavním požadavkem moravských sionistů byla transformace židovských náboženských obcí na obce národní. Tato žádost se objevila také v programu pražské židovské náboženské obce. V Čechách sice neuspěl, avšak na Moravě se některá města k židovské národnosti hrdě hlásila. Příkladem byl Prostějov nebo Uherské Hradiště.

Ve zprávě předsednictva moravského místodržitelství v Brně ministerstvu vnitra v Praze se píše: „*Židovskonárodní hnutí se na Moravě rapidně šíří, neboť Židé, kteří před převratem až na nepatrný celkem zlomek vesměs hlásili se k německé národnosti, vidí v něm nejbezpečnější cestu k upravení svého poměru k československému národu. Židé v Prostějově hlásí se vesměs k židovskonárodnímu hnutí, rovněž tak v Uherském Hradišti, v Jihlavě z 80%, stejně v Olomouci. V Brně při sčítání lidu nedávno provedeném z 8 400 Židů přihlásilo se k židovské národnosti 5 470 Židů, v Olomouci z 1 800 Židů pak 1 012 osob. Vůdcové židovskonárodního hnutí na Moravě jsou přesvědčeni, že ve svém táboře soustředí všechny Židy, až na nepatrný zlomek, který se asimiluje. Méně příznivé poměry pro židovskonárodní hnutí jsou v Čechách, kde stoupeneci tohoto hnutí doufají zorganizovati 50% Židů. Příčinou toho je delší řadu let v Čechách propagované českožidovské asimilační hnutí.*“ (Čapková, 2005, s. 205-206)

Tyto úsudky se však ukázaly jako velmi přehnané. Při sčítání lidu se k židovské národnosti na Moravě přihlásila pouze polovina lidí židovského vyznání. V Čechách to bylo roku 1921 okolo patnácti a roku 1930 dvaceti procent. Příčinou náklonnosti moravských Židů s židovským nacionalismem je možno najít v odlišném demografickém a kulturně-náboženském kontextu Moravy. Jelikož žili moravští Židé především v menších městech, pojila je mnohem větší soudržnost. než Židy v Čechách. Vědomí národní židovské identity upevnily také politické stanovky židovských moravských obcí. Důležitou roli hrála také zesvětštění židovského a křesťanského obyvatelstva Moravy vzhledem

k Čechám. (Čapková, 2005, s. 206)

3. Vznik a vývoj židovské obce v Prostějově

Město Prostějov se nachází v západní části oblasti zvané Haná. Poněvadž leží přímo ve středu spojnice mezi Brnem a Olomoucí měl už od počátku velmi vhodné dispozice ke svému rozvoji.

Nejstarší historická zmínka o Prostějovu se vztahuje k letům 1131 – 1141. Krátce před rokem 1346 jej však Lucemburkové prodali šlechticům. Roku 1390 udělil markrabě Jošt Prostějovu privilegium, čímž jej povýšil na město.

První písemnou zmínku o prostějovských Židech nalezneme již v nejstarší prostějovské městské knize z roku 1392. Roku 1454 vypověděl král Ladislav Pohrobek Židy z moravských královských měst. Tito Židé našli díky svolení vrchnosti, Jiřího z Kravař, svůj nový domov v Prostějově. Jejich živnostmi se stala především řemesla a obchod. Jelikož však v těchto oblastech podnikali také křesťanští obyvatelé, stali se pro ně Židé velikou konkurencí. Díky tomuto docházelo mezi nimi k neshodám. (Klenovský, 1997, s. 3)

V 16. století se židovské město díky toleranci ze strany pernštejnské vrchnosti značně rozrostlo. Roku 1580 se v prostějovských hradbách nacházelo celkem 173 domů, z nichž 59 bylo židovských. Co se však týče jejich práv, tak byli velmi omezeni. Za to, že je ve městě nechali žít, museli vrchnosti odvádět vysoké dávky jak v penězích, tak v naturáliích. Jejich postavení ve městě tedy nebylo nikterak růžové. Navíc roku 1575 požádala městská rada Vratislava z Pernštejna, aby byli Židé z města vykázáni. Dokonce se za to zavázali k odvádění židovské daně. Situace se vyřešila až roku 1584 uzavřením dohody mezi městem a židovským obyvatelstvem. Podle této dohody museli Židé zaplatit městu 500 zlatých. Od roku 1590 byli nuceni platit pernštejnské vrchnosti vždy na sv. Václava a sv. Jiřího 90 kop a 22 grošů, 4 kameny loje a 6 liber pepře a jiného koření. (Klenovský, 1997, s. 3)

Co se týče židovské obchodní činnosti ve středověku, ta se stále rozrůstala. Židé obchodovali jak na Moravě, tak i v zahraničí. Předmětem jejich obchodování byl dobytek, vlna, obilí, hedvábí, barevná sukna, čisté peří apod. Obchodní styky udržovali s městy jako Norimberk, Augsburg, Vídeň, Benátky, Vratislav, Linc, Praha a mnoho dalších. Židé však nebyli pouze dobří obchodníci, ale také hokynáři, sklenáři, kramáři, mečíři, knihaři,

soustružníci, vačkáři, šenkýři i muzikanti.

Během třicetileté války byl Prostějov zpustošen cizími vojsky. Nepříznivá situace města však nahrávala židovskému obyvatelstvu, které se tak mohlo těšit příjmu z dodávek uniforem pro císařskou armádu. Roku 1637 zaslala židovská obec stížnost na městskou radu knížeti Karlu Eusebiovi z Lichtenštejna. Dle této stížnosti si prý městská rada nárokuje právo stavět židovské obyvatelstvo pod městskou jurisdikci. Knížeti se nejprve zdála tato žádost neopodstatněná a proto ji zamítnul. Nakonec však pod vlivem neustálých stížností strany musely dohodnout. Roku 1688 tak byl stanoven nový policejní systém. V něm stálo, že veškeré židovské obyvatelstvo je nuceno přispívat na udržování městských bran, zdí, kašen, dláždění a na denní a noční stráž. Navíc však získali povolení prodeje oděvů nejen v židovské ulici, ale i na venkově. (Klenovský, 1997, s. 4)

Postupně se počet Židů v Prostějově neustále narůstal. Jejich počet se zvýšil také díky přílivu židovských imigrantů z Polska, Vídně a Slezska. Čím dál lépe se navíc dařilo i jejich obchodování. To však vyvolalo velkou vlnu nevole ze strany úřadů, církve i obyčejných občanů. V 70. letech 17. století byla tato nevraživost tak silná, že došlo k opakovanému zničení několika židovských obchodů v ghettu. Vzhledem k tomu, že byl Prostějov významným střediskem židovské vzdělanosti a domovem pro početné židovské společenství, říkalo se mu Hanácký Jeruzalém. (Klenovský, 1997, s. 5-6)

Církev chtěla vyznání prostějovských židů změnit, což se jí nepodařilo. Jako výstrahu nechali roku 1683 veřejně popravit dva Židy – Löbla Wessela a Pereze ben Abrama. Ti byli později prohlášeni za mučedníky. Kromě rasových útoků byli prostějovští Židé nuceni čelit i morovým nákazám a hojným požárům. Ten nezávažnější se odehrál 27. dubna 1667 a zpustošil skoro celé město i s ghettom a synagogou. Pod vlivem těchto událostí řada Židů emigrovala, a to roku 1713 do Libně u Prahy, 1726 do Uher a 1773 do pruského Slezska. (Klenovský, 1997, s. 5)

Během 17. století začali prostějovští Židé docházet také na trhy v Jihlavě, Brně, Olomouci a jiných královských měst, kde měli rovněž i své sklady, směnárny a kanceláře. V 19. století podnikali i delší cesty do Haliče, Ruska, Uher, Turecka, Itálie i na území dnešního Rumunska. Do těchto zemí dováželi sukno, kašmír, lůj, žíně, víno, med, bavlnu aj. V prvních desetiletích 19. století získali židovští obchodníci hlavní slovo v oblasti prostějovského soukenického a bavlnářského průmyslu. V polovině 19. století svoje

zaměření trošku přeměnili a začali se věnovat výrobě konfekce. Dokonce první velkovýroba oděvů na evropském kontinentě byla založena roku 1858 dvěma židovskými podnikateli Mayerem Moritzem a Isakem – Jacquesem Mandlovými. Až do konce 19. století probíhal tedy veškerý průmysl a obchod v Prostějově především pod vedením Židů.

V roce 1848 získali Židé úplná občanská práva. Od roku 1849 pak vznikla samostatná politická židovská obec, která v Prostějově setrvala až do roku 1920. Náboženská židovská obec se však odtrhla již roku 1844. Nenávist ostatních obyvatel města proti Židům stále pokračovala. Většinou se jednalo pouze o ničení a rabování židovských obchodů. (Klenovský, 1997, s. 6)

I přes rasovou nenávist se židovské obyvatelstvo plně zapojilo do společenského, politického a kulturního dění v Prostějově. Vznikla řada sionistických nadací a spolků (Chevra kadiša, Sdružení židovské mládeže Techelet lavan aj.). Dobře se vedlo také Židovskému tělocvičnému spolku, který v sobě soustředil jak fotbalisty, gymnasty, tak i tenisty. Roku 1919 byl přejmenován na sportovní klub Makabi Prostějov. V oblasti oděvního průmyslu se velice dařilo společnosti Gustava Sborowitze především díky pásové výrobě. (Klenovský, 1997, s. 8)

Konec pro prostějovské židy nastal s příchodem nacistické okupace v době 2. světové války. V červnu roku 1942 bylo okolo 1600 židovských občanů transportováno do koncentračního tábora v Terezíně, z kterého byla řada z nich převezena do dalších vyhlazovacích táborů. Toto nacistické řádění přežila pouze malá část obyvatel. Řada z těch, kteří přežili však emigrovala do Izraele. Roku 1945 byla židovská náboženská obec sice znovu obnovena, ale kvůli malému množství jejích členů se stala roku 1966 součástí Židovské náboženské obce Brno. (Klenovský, 1997, s. 8)

3.1 Židovské školství

Významnou roli v životě prostějovské židovské obce sehrálo také židovské školství. Vzdělávání Židů má velice dlouhou tradici a datuje se již od biblické doby. O studium dětí se stará především otec. Ten také zajišťuje jejich budoucí vzdělání na různých typech židovských škol. Vědci dokonce došli k poznání, že způsoby vzdělávání ve starém Izraeli se předchůdci moderní výchovy. (PAŘÍK, Arno. *Židovské školství* [online]. 2004 [cit. 2011-03-24]. Jewishmuseum.cz. Dostupné z WWW:

<<http://www.jewishmuseum.cz/cz/czvice7.htm>>.)

Povinná školní docházka byla zavedena Simeonem ben Šetachem roku 75 př.n.l. a Jošou ben Gamblielem roku 64 o.l. Z doby druhého Chrámu pochází také vzdělávání chlapců a dospělých. Důraz na vzdělávání je kladen již v Talmudu. Židé vzdělávali své děti především v židovských školách s pomocí soukromých učitelů. Tento zvyk se mnohdy používá i v dnešní době. Podobně jako v ostatních zemích děti začínají školní docházku v šesti letech. Těžké fyzické tresty jsou přísně zakázány. Pokud však děti přece jen zasluhují trest, pak jen lehký. Rovněž je zakázáno zatěžovat děti různými jinými povinnostmi, které by je zdržovaly od studia. Starší děti musí pomáhat mladším dětem se všemi jejich školními povinnostmi. Ve třídě by neměl být vyšší počet žáků než 25. Pokud je tento počet vyšší, má učitel právo přizvat si na pomoc dalšího učitele. Židovské dítě dosahuje již v pěti letech dostatečného věku ke studiu Bible, v deseti letech ke studiu Mišny a v patnácti ke studiu Talmudu. (PARÍK, Arno. *Židovské školství* [online]. 2004 [cit. 2011-03-24]. Jewishmuseum.cz. Dostupné z WWW: <<http://www.jewishmuseum.cz/cz/czvice7.htm>>.)

Každá židovská obec má důležitou povinnost podporovat náboženské vzdělání Židů. Židovské školy byly také mnohdy zřizovány dříve, než městské synagogy. Každá židovská obec musela mít i učitele, pokud tomu tak nebylo, byla vzata do klatby, která trvala až do doby, než si učitele našla. V dávných dobách se žáci učili přímo v prostorách synagogy nebo v budově, se kterou synagoga sousedila.

3.1.1 Druhy škol

- *Obecní školy Talmud Tóra* – tyto školy byly zřizovány pro ty nejmenší děti. Často to byly děti chudobných rodičů, kteří si nemohli dovolit soukromého pedagoga. V malých obcích navštěvovala tyto školy pouze malá hrstka dětí, takže v jedné třídě byly děti různého věku.
- *Cheder* – třída byla vzdělávána v obydlí jejího soukromého učitele. Žáci, kteří vystudovali cheder, začali ve věku patnácti let studovat ješivu
- *Ješiva* – je škola, která je určena ke studiu Talmudu. Tato metoda vyššího vzdělávání se rozvíjela především v židovských obcích ve východní Evropě. Po skončení první světové války však řada těchto ješivot přesídlila do Severní Ameriky, Anglie, Izraele a jiných států. Kromě Prostějova se české ješivy

nacházely také v Praze, Holešově, Mikulově, Boskovicích, Kroměříži, Kolíně aj. Bohužel však většina z nich během 19. století zanikla.

Díky dekretu Josefa II. z roku 1781 bylo židovským dětem umožněno navštěvovat všechny druhy škol i univerzit. Josef II. také podporoval zakládání židovských škol ve větších židovských obcích s povinnou výukou němčiny, matematiky, etiky a také zeměpisu. I veškeré smlouvy a obchodní knihy musely být psány v němčině. Tato školní reforma se však potýkala s velkou nespokojeností ze strany nežidovského obyvatelstva. I přes tuto nespokojenost byla nakonec reforma úspěšná. Důkazem je to, že roku 1886 bylo v Čechách 113 židovských normálních škol. Tyto školy byly navštěvovány jak židy (4073), tak katolíky (192) a protestanty (17). Téměř všechny německé židovské školy byly ovšem v Čechách zrušeny na přelomu 19. a 20. století. (PAŘÍK, Arno. *Židovské školství* [online]. 2004 [cit. 2011-03-24]. Jewishmuseum.cz. Dostupné z WWW: <<http://www.jewishmuseum.cz/cz/czvice7.htm>>.)

V předválečném období existovala v Československu řada samostatných židovských škol. Nejvýznamnějšími bylo židovské reálné gymnázium v Brně, obecná židovská škola v Praze a Židovské gymnázium v Mukačevu. Roku 1940 však byly všechny židovské děti ze škol vyloučeny.

Ani poválečné období nebylo pro Židy příhodnější. Kvůli velkému úbytku Židů nebyla řada škol vůbec obnovena. Když se pak k moci dostali komunisté, byla zakázána i výuka jejich náboženství. Tato výuka byla znovu obnovena až po roce 1989. (PAŘÍK, Arno. *Židovské školství* [online]. 2004 [cit. 2011-03-24]. Jewishmuseum.cz. Dostupné z WWW: <<http://www.jewishmuseum.cz/cz/czvice7.htm>>.)

3.1.2 Prostějovské židovské školství do roku 1848

První zmínka o židovské škole v Prostějově pochází již z 16. století. Její přesná podoba a činnost však není v dostupných pramenech uvedena. Stejná situace panuje i v 17. a 18. století. Známé je pouze to, že stála poblíž staré synagogy. Co se týče obsahu výuky, tak ta nebyla nijak převratná a uvádí se, že byla mnohem slabší než v křesťanských školách. Situace se zlepšila až s nástupem Josefa II. na trůn. Židovské školy byly především náboženského záběru a hlavními vyučovacími předměty byla hebrejšтина a talmud. (Mikulovské sympozium, 2000, s. 255)

Díky vydání guberniálního dekretu Josefa II. dne 27. dubna 1782 byli židé nuceni si zřídit normální školy. Bylo to hlavně v zájmu žáků, kteří doposud nenavštěvovali náboženskou školu talmudu. Židé však nebyli příliš pilní studenti. Záznamy o židovské škole z roku 1784 prokazují, že ze 70 školou povinných žáků (60 chlapců a 10 dívek) do ní dochází asi jen 37 žáků. (Mikulovské sympozium, 2000, s. 255)

Prvním učitelem byl křesťan Josef Bardonek, který za svoji práci dostával z obecní kasy přibližně 72 zlatých. Další peníze mu platili ještě samotní studenti jako školné. Nejednalo se však o příliš horentní sumu. V době, kdy mělo do školy docházet okolo 91 žáků, bylo pouze 29 z nich finančně dovoleno požadovanou sumu zaplatit. Zbylých 62 žáků pocházelo z tak chudých rodin, že jejich rodiče na zaplacení jednoduše neměli.

Samotné vybavení školy také nebylo příliš dostatečné. Navíc se začalo proslýchat, že se škola o své žáky vůbec nezajímá. Vždyť více než polovina dětí do ní ani nechodila. Dne 15. dubna 1786 bylo vydáno guberniální nařízení, které mělo celou situaci vyřešit následujícím způsobem: Těm, kteří nebudou řádně vyučeni na normálních školách, bude zakázáno se oženit. Toto nařízení však k vyřešení celého problému nepřispělo. V dalším roce navštěvovalo školu z 83 žáků pouze 47. (Mikulovské sympozium, 2000, s. 255)

Roku 1788 byla škola zvětšena na dvoutřídní, jelikož se počet žáků zvýšil na 83. I přes to však měla škola k dispozici pouze jednu vyučovací místnost. Takže dopoledne od osmi do deseti se učila jedna třída a odpoledne od třinácti do patnácti hodin třída druhá. Děti byly rozděleny podle toho jestli umí číst. Postupem času se zvýšil i plat učitele. Nový židovský pedagog Joachim Mandel dostával za svůj výkon 100 zlatých.

Kromě normální školy existovala také ješiva, kde vyučoval rabín Chatam Sofer, který je pokládán za jednoho z nejvýznamnějších židovských vzdělavců z počátku 19. století. Po ukončení své působnosti na této škole odešel do hlavního města Slovenska Bratislavy.

Joachim Mandel byl velice pečlivý a pracovitý muž. V židovské obci byl proto také poměrně oblíbený. Po jeho odchodu nastoupil na jeho místo Ascher Singer, který se do Prostějova přestěhoval roku 1792 z Uherského Brodu. V Uherském Brodě byl ze svého místa propuštěn kvůli hrubosti a zanedbávání vlastních povinností. Oblíbenost a úctu si však nezískal ani v Prostějově. Už od počátku bylo totiž zřejmé, že s ním budou pouze

problémy. Již krátce po jeho nástupu obdržel plumlovský vrchnostenský úřad stížnost ze strany olomouckého krajského úřadu. Singer se prý chová hrubě k rabínovi, tajemníkovi i dalším konšelům. Navrhují proto jeho propuštění. Vrchnostenský úřad by rád vyhověl, bohužel však v té době neměli za Singera žádnou náhradu. Spory vyústily za působení rabína Arona Spitzera, který řekl, že pokud neodejde Singer, odjede on sám. Židovská obec nakonec rozhodla, že odejdou oba. Po Ascherově odchodu se výuky ujal Jan Štětovský, který zde setrval až do své smrti. (Mikulovské sympozium, 2000, s. 255-256)

V 18. století začal židovskou školu konečně navštěvovat větší počet žáků. Podle záznamu z roku 1794 jich bylo asi 203, školu jich však navštěvovalo pouze 95. A jejich množství se neustále zvyšovalo. Z tohoto důvodu se také škola roku 1801 musela přestěhovat, a to do Školní ulice. I vybavení třídy bylo již lepší, zdaleka ne však dostačující. Ve třídě se nacházelo 13 lavic, 13 psacích stolků, tabule, učitelský stůl, skříňka na knihy pro chudší žáky, tedy vybavení, které pro více jak 300 žáků nemohlo v žádném případě stačit. (Mikulovské sympozium, 2000, s. 256)

Po roce 1827 začal počet žáků opět klesat. Jejich počet se pohyboval okolo 215. Z tohoto počtu však školu navštěvovalo pouze 50 žáků. Učitel Štětovský tak poslal na židovskou obci stížnost. Dostalo se mu však odpovědi, že žáci, kteří školu nenavštěvují jsou vzděláváni doma soukromými učiteli. Téměř u nikoho však nebyly dosažené znalosti nijak vyzkoušeny.

Roku 1828 byl Štětovskému přidělen pomocník Hermann Heller, který rovněž vyučoval náboženství a po smrti Štětovského převzal i jeho místo. Vyučoval však pouze krátkou dobu. Zanedlouho totiž přišel na školu nový učitel Simon Breé. Pro židovskou školu byl obrovským přínosem. Byl velice pečlivý a oblíbený, což se také projevilo na školní docházce. Roku 1838 totiž navštěvovalo školu z 220 dětí pravidelně 89 žáků, občas 43 a nenavštěvovalo 88. (Mikulovské sympozium, 2000, s. 257)

Počet židů během první poloviny 19. století neustále klesal a s tím také i počet žáků. Roku 1841 do školy docházelo ze 146 studentů 111. Bohaté rodiny si často najímaly soukromé učitele.

Další školou, která byla v Prostějově zřízena od roku 1848 byla škola talmudu. Roku 1846 se začalo uvažovat o vytvoření třetí třídy německé židovské školy a o jejím

následném spojení se školou talmudu. K tomu došla až roku 1849. (Mikulovské sympozium, 2000, s. 257)

3.2 Antisemitismus

3.2.1 Projevy antisemitismu v Prostějově

Termín antisemitismus byl poprvé použit německým politikem a spisovatelem Wilhelmem Marrem a vyjadřuje nenávisť vůči židovské rase. Tato nenávisť je způsobena především jejich odlišnými zvyky. (Židé a Morava, 2000, s. 120)

V Prostějově byla nevráživost vůči Židům značná. Protižidovsky naladěná společnost nejednou nabádala obyvatele dokonce i prostřednictvím rozhlasu, aby si u Židů nic nekupovali. Rozhlasové vysílání se však neobešlo ani bez rasistických výpadků a urážek. Prostějovské obyvatelstvo přestávalo kupovat zboží od židovských obchodníků. Stěžovali si i na židovskou neochotu, týkající se především názvů v německém jazyce. Rozčilovali se, že se kvůli jejich neochotě budou muset naučit německy. I Židé však měli svoji hrdost. Rozhodli se, že i oni si budou kupovat zboží pouze od židovských obchodníků. (Židé a Morava, 2000, 126-130)

Postupem času se v novinách začalo poukazovat na rozlišení mezi židovským a místním obyvatelstvem. Články o Židech byly vesměs všechny psány malými písmeny. Tím bylo dáváno najevo, že se jedná o méněcennou rasu. Židům se však dařilo stále dobře. Objevovali se na vrcholu všech oborů. Židé zastávali významná místa v úřadech a mnozí z nich měli i značný majetek. Čím více jejich moc rostla, tím se zvyšoval i antisemitismus místních obyvatel. V novinách se objevil článek, který vybízel Židy, aby respektovali katolickou víru, jelikož i křesťané akceptují, že mají Židé z náboženských důvodů v sobotu zavřeno. Mnoho lidí se vyslovilo tak, že jim nevadí Židé jako takoví, ale vadí jim jejich chování. (Židé a Morava, 2000, s. 131-133)

Když se chystaly vánoční trhy, byli lidé nabádáni k tomu, aby kupovali dárky pouze u českých obchodníků. Odůvodnili to tím, že křesťanské vánoční svátky by neměly být zdrojem zisků pro židovské podnikatele.

Ačkoli se později příslušníci prostějovské politické reprezentace hájili, že byly k antisemitskému jednání přinuceni, existují důkazy o tom, že mnoho z nich tyto protižidovské postoje opravdu vyznávali. (Židé a Morava, 2000, 135)

3.2.2 Antisemitismus v dalších moravských městech

V Brně byl velice známý dvouměsíčník Brněnský drak, který byl kritický nejen vůči Židům, ale i sociálním demokratům. Jeho sídlo bylo v Brně v Jesuitské ulici. V letech 1899 – 1900 byl redigován J. Dračkem. Mezi hlavní odběratele tohoto deníku patřili především obchodníci, kteří se obávali židovské konkurence. Pod všemi hlavními tituly se nacházel obrázek draka, jehož plameny vypuzovaly ze země všechny lidi odlišného vzhledu. Často se jednalo o lidi s dlouhým nosem. Když se po první světové válce výrazně zlepšila hospodářská situace českého národa, ustaly i protižidovské výpadky. Okolo roku 1905 zaniká i Brněnský drak. (Židé a Morava, 2002, s. 232-238)

4. Zánik židovské komunity v Prostějově po roce 1939

V této kapitole bych se chtěla nejprve zmínit obecně o postavení Židů v Protektorátu, a pak bych přešla k problematice života Židů v Prostějově. Tento život Židů v Prostějově bych se pokusila ilustrovat a doložit na případu prostějovské rodačky Maud Beerové.

Židovské obyvatelstvo hrálo v Prostějově zásadní roli, a to jak v oblasti produkce, průmyslu i obchodu. Nacisté je však skoro všechny zlikvidovali. První spořádané sčítání rakouského lidu se uskutečnilo roku 1869. V této době žilo v Prostějově 1825 obyvatel židovského vyznání. O padesát dva let později, tedy v roce 1921 se jejich počet snížil o dvacet dva procent. Při sčítání obyvatel r. 1930 bydlelo v Prostějově 1442 osob izraelské náboženské víry. Mezi 909 Němci s československou státní příslušností se ukrylo okolo šesti set Židů. Ti se nacházeli také mezi cizozemci. (Zpravodaj muzea Prostějovska v Prostějově, 2/91, s. 22-23)

V prostějovské autonomii v době první republiky, byli Židé spíše v druhořadém postavení. V městském zastupitelstvu jim z 42 mandátů náležely pouhé dva. Počet osob židovského vyznání se roku 1938 odhaduje 1500. Z tohoto počtu se však okolo 250 osob odstěhovalo do Palestiny nebo severní a jižní Ameriky. Po obsazení Sudet v roce 1938 se do Prostějova přistěhovalo asi 200 Židů právě z oblastí Sudet. Na konci roku 1939 je tedy odhadovaný počet osob izraelského vyznání stanoven na číslo 1450. (Zpravodaj muzea Prostějovska v Prostějově, 2/91, s. 23)

V období německé okupace českých zemí, která se odehrála 15. března 1939 se život prostějovských židů obrátil k horšímu. Začala se zde totiž připravovat půda pro realizaci norimberských zákonů, což znamenalo především výrazné rasové postihy. Po 15. březnu byly veškeré židovské advokátní kanceláře převzaty Čechy. Kromě toho se Češi zmocnili také lékařských ordinací, židovských továren a obchodů. Také Němci zabrali židovské živnosti a byty. Dokonce se začaly objevovat také protižidovské letáky, na kterých byl nápis „Židi ven“. Ode dne 26. srpna roku 1939 byli židé nuceni odejít i ze Sokola. Jednou v létě téhož roku bylo na přehradě dokonce místním rozhlasem vyhlášeno, že se Židé nesmí koupat dohromady s křesťany, ale pouze v jim určeném místě. Toto nařízení bylo nejspíše učiněno fašisty.

V letech 1939-1940 bylo vydáno ustanovení, které výrazným způsobem omezovalo občanská práva a svobody prostějovských židů. Týkalo se to především povinnosti židovského obyvatelstva nosit žlutou hvězdu. Navíc jim bylo zakázáno opouštět domov po osmé hodině večer. Židé neměli dovoleno navštěvovat divadla, biografy, hostince, výstavy, přednášky, veřejná koupaliště a další řadu míst. Židovským dětem bylo zakázáno chodit do veřejných škol. Pro židovské žáky však nebylo umožněno zřizovat ani školy soukromé. Děti tudíž zůstaly bez jakékoli možnosti vzdělávání se. (Zpravodaj muzea Prostějovska v Prostějově, 2/91, s. 23-24)

Další zákazy na sebe nenechaly dlouho čekat. Židům nebylo povoleno vlastnit rádia, losy, akcie, cenné papíry, zlaté a stříbrné klenoty. Veškeré tyto šperky jim byly zabaveny a konta v bankách a spořitelnách uzavřeny. Rovněž bylo zakázáno kupovat noviny, telefonovat, cestovat vlakem a tramvají. Navíc nesměli opouštět území katastrální obce místa svého bydliště. Zapovězenou se pro ně stala také možnost věnovat se rolnictví, průmyslové a obchodní činnosti, lékařské a advokátní praxi. (Zpravodaj muzea Prostějovska v Prostějově, 2/91, s. 24)

Protižidovských opatření byla skutečně celá řada:

- zákaz vlastnění kožichů, vlněných svetrů, lyžařských výstrojí
- nemožnost vlastnit motorová vozidla, hudební nástroje
- nebylo povoleno se léčit ve veřejných nemocnicích a sanatoriích
- v obchodech mohli nakupovat pouze v předem určené hodiny, koupě kuřiva jim umožněna nebyla
- nesměli chovat domácí zvířata
- návštěva holičů a kadeřníků byla přísně zakázána
- potravinové lístky byly značně zredukovány

Navíc pro Židy neplatil zákon na ochranu nájemníků, takže již kolem roku 1940 se Židé museli vystěhovat. Volných zůstalo skoro 500 bytů. V jednom bytě se pak mačkalo 4-5 židovských rodin. (Zpravodaj muzea Prostějovska v Prostějově, 2/91, s. 24)

Roku 1942 byly ustanoveny norimberské zákony o ochraně cti a krve i na území Protektorátu. Díky těmto zákonům došlo k proměně situace. Židovské náboženské obce musely vzít do soupisu také osoby, které židovského vyznání nebyly. Tito občané měli být

vedeni jako Židé, a to zejména z rasových důvodů. Počet Židů se tak zvedl asi o 200 lidí. Na začátku roku 1942 byl počet občanů, označovaných jako Židé 1650. Do téhož roku byli prostějovští židovští občané nuceni sloužit Němcům. Někteří pracovali na úklidu města, jiní na přehradě či v plumlovských lesích. (Zpravodaj muzea Prostějovska v Prostějově, 2/91, s. 24)

Prvního září 1939 došlo k zatýkání protektorátních občanů. To se dotklo i Židů v Protektorátu. Jedenáct židovských a jedenáct arijsko-křesťanských obyvatel Prostějova bylo transportováno ještě téhož dne do Olomouce. Již 8. září však byli tito zajatci převezeni do tábora v Dachau. Zde se však příliš dlouho neohřáli a 26. září byly odvezeni do koncentračního tábora v Buchenwaldu. Právě na tomto místě zažívali řadu nedůstojných a těžkých situací. Byly jim odmítnuty veškeré tělesné potřeby. Navíc byli za každou maličkost tvrdě potrestáni. Výjimkou nebyly tělesné tresty, odstřelování, přivazování na stromy a také hladovění. Řada vězňů vážila méně než 50 kg. K snídani dostávali pouze čaj s malým kouskem chleba a v poledne čaj s chlebem a někdy i margarínem. Vězňům mnohdy nebyla poskytnuta ani lékařská pomoc. Občas se stávalo, že museli zpívat buchenwaldské písně, které se vysmívaly Židům. Židům tak bylo připomínáno, jak v dřívějších dobách okrádali jiné lidi. Ze všech jedenácti zatčených přežil okupaci pouze jeden jediný, a to Dr. Grossmann. (Zpravodaj muzea Prostějovska v Prostějově, 2/91, s. 24-25)

V červnu roku 1942 byl vypraven hromadný transport do Terezína, po něm pak následovala řada dalších transportů. V rámci těchto transportů bylo z Prostějova odvezeno okolo 1200 Židů. Do roku 1942 bylo zatčeno 62 osob. Nikdo z nich se nevrátil. Po roce 1942 zůstalo ze smíšených svazků pouhých 150 lidí a po zářijové deportaci už jen 130 osob. Jedno z posledních zatýkání se uskutečnilo na podzim roku 1943. Gestapo odvěklo dvanáct osob ze smíšených manželství do koncentračního tábora v Oslavanech. V září 1944 bylo 70 příslušníků smíšených manželství převezeno do koncentračního tábora v Praze. Na jaře 1945 zbylo ze smíšených manželství pouhých 10 osob. Byli to především nemocní lidé, kteří nebyli schopni transportu a děti. Z 60 přežilo 30 osob Terezín a 30 pochody smrti. Jednalo se zejména o mladé lidi, kteří byli v koncentračním táboře především z politických důvodů. V letech 1942-1944 byli Židé transportováni z Terezína a dalších koncentračních táborů do Osvětimi. Pro mnoho z nich se stala Osvětim konečnou stanicí. V plynových komorách zahynulo více jak 90% židů. (Zpravodaj muzea

Prostějovska v Prostějově, 2/91, s. 25)

Z židů, kteří byli z Prostějova během okupace deportováni se po válce vrátil pouhý zlomek. Spolu se zahraničními armádami se vrátilo okolo 18 židů. Šest sloužilo v sovětské armádě a ti zbylí v armádách západních.

Odsun židovského obyvatelstva z Prostějova neskončil ani po roku 1945. Vzhledem k tomu, že došlo k znárodnění průmyslových podniků a bank na území československé republiky, nebylo Židům umožněno pokračovat v podnikání. Mnoho z nich se přestěhovalo do Izraele nebo do západní Evropy.

4.1 Terezín

Terezín je město ležící v litoměřickém okrese. Jeho osud v období let 1941-1945 je vyjádřen v dokumentu nazvaném – zakládací listina židovského Terezína. Přimo v Terezíně zemřelo na 34 tisíc vězňů. Z těch, kteří sem byli převezeni před 20. dubnem 1945 zemřel téměř každý čtvrtý. Tuto značnou úmrtnost ovlivnil také vysoký věk zemřelých. Těžké životní podmínky, které v táboře panovaly jejich smrt urychlily. Během září a října 1942 zemřelo v Terezíně přes 7 tisíc vězňů. Počet zemřelých byl v tomto případě navýšen díky pravidelným transportům, které již od června přijížděly z Německa a Rakouska. V květnu se v táboře nacházelo okolo 13 tisíc vězňů a koncem září jejich počet stoupl na 53 tisíc. Nejvyšší počet vězňů byl v táboře 18. září 1942, bylo jich přesně 58 491. Ještě téhož dne jich však bylo 156 usmrceno. Byl to nejvyšší počet osob usmrcených v jednom dni. (Václav Veber, 1997, s. 84-84)

Ačkoli se stal Terezín koncentračním táborem, jeho kapacita nezvládala nápor neustálých transportů, a to i přesto, že byla kapacita města omezena na maximální počet 7500 žijících civilistů a vojáků. I z tohoto důvodu požádal velitel bezpečnostní policie a SD Horst Böhme šéfa gestapa, aby byl počet transportů omezen. Snažil se upozornit především na to, že by se mohly epidemie z Terezína dostat také do okolních měst. Böhmová žádost však byla zamítnuta. Berlín se snažil nalézt jiný způsob jak problémy s epidemií vyřešit. Řešení našel ve zvýšeném počtu transportů z Terezína na východ. Již 26. října 1942 vyjel z tábora první transport, který směřoval do Osvětimi-Birkenau. Právě do Osvětimi pak mířily veškeré další terezínské východní transporty.

V létě roku 1942 se zborily všechny základní funkce ve městě. Okolo šesti tisíc

nedávno dovezených vězňů skomíralo na nepřípravených místech bez světla, vody i záchodů. Mnozí z nich nocovali přímo na zemi. Ostatní byli ubytováni v kasematech, které byly tak navlhle, že je armáda nemohla používat ani jako skladiště. Pokulhávalo zásobování vody i elektřiny. (Václav Veber, 1997, s. 85)

Často se také vedou spory o to, zda byl Terezín koncentračním táborem nebo ghettem. Během doby své existence byl Terezín sice nazýván ghettem, avšak v nacisty zneužívaném slova smyslu. Historický ráz ghatt byl přitom odlišný. Jednalo se především o ghetta otevřená. Židé se mohli stýkat s nežidy a opouštět prostory ghetta. Terezín byl ovšem již od počátku budován jako táborové vězení, zpočátku pouze v rámci kasáren, později i celého města.

Roku 1943 začalo pověstné „zkrášlování“ Terezína. Za tímto procesem stála žádost o povolení k návštěvě delegace Mezinárodního výboru Červeného kříže. V průběhu léta byla umožněna návštěva zástupcům Německého Červeného kříže a zástupce říšského ministerstva zahraničí. Eichmann však slíbil, že v budoucí době povolí návštěvu také zástupcům Mezinárodního výboru Červeného kříže v případě, že o prohlídku zažádají. (Václav Veber, 1997, s. 88)

K tzv. superpotěmkviádě byla však nutnost Terezín připravit. Chystané zahraniční návštěvě však neměl být představen skutečný Terezín, nýbrž Terezín fiktivní. Již dopředu byla naplánována trasa, kterou měli zástupci červeného kříže zhlédnout. Tato trasa se pak změnila v naprosto dokonalou a přesvědčivou kulisu. K dokonalosti už chybělo pouze jediné, a to snížení počtu vězňů v táboře. Na konci července 1943 bylo totiž v Terezíně více jak 46 tisíc vězňů. Téměř 5600 uvězněných osob bylo přemístěno do velmi stísněných podmínek. V těchto špatných podmínkách se začaly velice rychle šířit různé nemoci a epidemie. (Václav Veber, 1997, s. 88-89)

Na podzim roku 1943 bylo transportováno do Osvětimi-Birkenau 5 tisíc vězňů, v prosinci a květnu pak dalších 12 500 vězňů. Díky těmto přesunům se celkový táborový stav snížil na „pouhých“ 28 tisíc vězňů. Byla to tedy méně než polovina z nejvyššího stavu. (Václav Veber, 1997, s. 89)

Postupem času se objevila myšlenka založení židovského rodinného tábora v největším pobočném osvětimském táboře. Tábor byl pojmenován jako „Pracovní tábor Birkenau u Nové Beruně.“ Rodinný tábor měl určité výsady. Zejména to, že jeho členové

nemuseli projít úvodní selekcí, ale byli automaticky vzati do tábora. Ženské bloky nebyly od těch mužských nijak odděleny a byly postaveny v jedné části Birkenau. To také usnadňovalo vzájemná setkávání. Rodiny se často navzájem scházely a pomáhaly si jak jen to šlo. Krátce na to byl zřízen také dětský blok. I děti měly určitá privilegia, zahrnující zejména lepší stravu. Tábor se začal postupně vylepšovat. Stavěly se silnice, kanály atd. V táboře se nacházela také táborová kapela. I přes tyto podmínky však byla úmrtnost v tomto táboře poměrně vysoká. Umírání vězňů bylo zrychleno 8. března roku 1944, kdy došlo k vyvraždění 3 892 členů v plynových komorách. Bylo to přesně půl roku po jejich příchodu do Osvětimi. Jedná se o největší hromadnou popravu českých vězňů za celých šestnáct let německé okupace. (Václav Veber, 1997, s. 89-90)

Ve dnech 11. a 12. července 1944 byla provedena likvidace rodinného tábora. Ještě před touto likvidací došlo k selekci vězňů. Shromáždilo se okolo 3 500 práce schopných lidí, kteří pak byli posláni na pracovní komanda. Ostatní vězni byli zavražděni v plynových komorách.

Mnozí z nás si mohou položit otázku: Proč byl tento rodinný tábor vlastně založen, když jeho životnost byla pouhých deset měsíců? Důvody byly dva. Prvním byla již výše zmíněná potřeba snížení počtu vězňů v Terezíně. Druhým pak bylo vytvoření nějakého místa na východě, kam by v případě zájmu bylo možno pustit zástupce Mezinárodního výboru Červeného kříže, pokud by mu nestačila návštěva Terezína a chtěl také vidět nějaký pracovní židovský tábor.

Na štěstí pro Němce delegát. dr. Maurice Rossel, byl s prohlídkou Terezína velmi spokojen a na prohlídku dalších míst tak nijak nespěchal. Po této návštěvě byl již rodinný tábor naprosto zbytečný a tak byl krátce na to zlikvidován.

Na podzim roku 1944 byly z Terezína vypravěny další transporty na východ. Tyto transporty jsou nazývány likvidačními a bylo jimi násilně odvezeno okolo 18 tisíc vězňů. Skoro 17 tisíc z nich bylo usmrceno. I přes tyto události nejsou transporty považovány za počátek likvidace Terezína. (Václav Veber, 1997, s. 90)

Po ukončení podzimních transportů zbylo v Terezíně pouhých 11 tisíc vězňů. Z nich však bylo práce schopných pouze 400 mužů. Aby mohl být Terezín znovu zkrášlován byl vězeňský stav doplňován příslušníky smíšených manželství.

Na začátku února vyjel z Terezína transport s více jak 1200 osvobozenými vězni do Švýcarska. Již v dubnu byli autobusy Švédského červeného kříže z Terezína odvezeni všichni, kteří tam byli dovedeni z Dánska. Následující den pak přijeli do tábora Eichmannovi kolegové Hunsche a Krumej, kteří veliteli koncentračního tábora sdělili, aby neporušené město předal spojeneckým armádám v případě, že se k němu přiblíží. Tato zpráva však neznamenal zastavení vraždění vězňů. Na základě domnělého humanitárního činu, že budou Židé ze všech koncentračních táborů převezeni do Terezína, mířila do tábora spousta transportů smrti. Ve vagonech pro dobytek jich tam bylo dopraveno téměř 13 tisíc. Kolik jich zemřelo kvůli špatným podmínkám ještě během cesty však není známo. (Václav Veber, 1997, s. 91)

V souvislosti s problematikou Terezína bych si dovolila pro ilustraci zmínit příběh prostějovské židovské dívky, která si tímto táborem jako jedna z mnoha prošla.

4.1.1 Maud Michal Beerová

Maud se narodila roku 1929 v Prostějově. Již od svého dětství věděla, že je její rodina židovského vyznání. Tatínek i dědeček Maud byli členy sionistické organizace s názvem B'nai Brit. Maminka a babička byly členky WIZO. Obecnou školu navštěvovala v Komenského ulici a jak sama ve své knize říká, byla jedinou židovskou dívkou ve třídě. Od svých spolužaček ji odlišovalo především jméno a také jazyk, kterým se u Stecklmacherů doma mluvilo, tedy němčina. Již od sedmi let působila v sionistickém hnutí mládeže, kde se potkávala s dalšími židovskými dětmi. Mezi nimi si pak našla řadu dobrých přátel. Idylka jejího života se skončila příchodem Němců do Československa.

Maud na to vzpomíná: *„Ještě si dobře pamatuji onen den, 15. března 1939, kdy Němci obsadili Československo. V Prostějově bylo plno německých vojáků. Nyní to začalo: Židé nesmějí jít do parku. Pamatuji se, že u vchodu do Smetanových sadů bylo napsáno: „Židům a psům vstup zakázán“. Svě dětství jsme prožívali v parku, chodili jsme tam skoro každý den! Ted' jsme tam jít nesměli. Také do kina, divadel, kaváren, na koupaliště a pak ani bruslit jsme už nesměli. Naštěstí naše náboženská obec vlastnila hřiště Makabi na konci Kostelecké ulice, hned vedle Hloučely. Chodili jsme nebo jeli na kole na ono hřiště, tam náš život, naše dětství a mládí ještě pokračovaly. V zimě na tenisovém kurtu udělali kluziště. Od září 1940 jsme nesměli navštěvovat veřejné školy. Němci zabrali náš velký templ, vedlejší dvůr a tzv. Bejt ha-am, společenskou budovu. Nezbylo nám než se setkávat ve velice malé a staré budově naproti. Když byl můj dědeček Max Steiner ještě dítě, chodil*

tam do školy. Nyní jsme se tam učili i my, ale jen krátkou dobu. Němci nechtěli, aby nás bylo tolik pohromadě – asi se nás báli – a výuku ve staré škole zakázali. Tak jsme se začali učit v „kroužcích“ v domech žáků. V kroužku nás nesmělo být víc než pět či šest. Naši učitelé byli výborní; vysoce vzdělaní lidé, právníci, lékaři, profesori, vysokoškoláci. Byla jim zakázána činnost v jejich oborech, díky tomu jsme měli tak úžasné učitele. Byl to požitek učit se takovým způsobem a vlastně poprvé v životě jsem opravdu ráda chodila do „školy“. (Beerová, 2005, s. 26)

Počátkem roku 1941 byli Židé na území Protektorátu nuceni nosit žlutou hvězdu. Maud se za ni nestyděla, ba naopak, byla na ni velice hrdá. Postupem času se začala vydávat fašistická periodika, které obsahovaly protižidovské články a karikatury. Další zákazy na sebe nenechaly dlouho čekat. Patří mezi ně např.: zákaz opouštění města, nemožnost opustit domov po osmé hodině večerní, zákaz mluvení s árijci, zákaz pohybu v určitých ulicích okolo náměstí. Zanedlouho už nemohli Židé chodit ani po chodníku, nýbrž ve strouze.

Tatínek i dědeček Maud ztratili svoji práci a jejich obchody byly převzaty tzv. treuhändery. Navíc museli Němcům přenechat veškeré šperky, oblečení, kožichy, rádia, koberce a další cennosti. Muži a mladiství od 18 let byli posíláni do pracovního tábora v Žárovicích. Od jara 1942 do tohoto tábora jezdil také Maudin tatínek.

Dne 2.července téhož roku je Maud se svojí rodinou poslána do Terezína. Na cestu si může každý zabalit pouhých 50 kg. Jelikož všichni vědí, že v táboře bude zima a hlad, balí do kufrů pouze jídlo a peřiny. I přesto, že je léto a teplé počasí, mají na sobě několik vrstev oblečení a vysoké boty. Přestupní stanicí do Terezína se stává Olomouc. Zde přespávají ve škole na studené zemi. Na druhý den ráno jsou převáženi tzv. dobytčáky do Bohušovic, odkud jdou do Terezína pěšky. V Terezíně je asi polovina transportu ubytována v budově bývalého skladiště. V místnosti nebylo nic jiného než holá zem a latríny. Člověk tam tedy neměl vůbec žádné soukromí. Navíc měli stále větší hlad. (Beerová, 2005, s.86)

Po nějaké době byli vězni rozděleni do jednotlivých bloků. Oddělena zůstala i Maudina rodina. Tatínek byl spolu s dalšími muži přesunut do Sudetských kasáren, babička s dědečkem do bloku pro staré a Maud, její maminka a sestra do bloku Q 802, kam se posílaly matky s dětmi. Když se pak uvolnilo místo v dívčím domově L 410, přestěhovala se Maud tam. Svůj pobyt na tomto místě popisuje následovně: „ *Na pětadvacítce (4 x 6*

metrů) žilo 24 třináctiletých děvčat na třípatrových kavalcích. Šířka kavalce 70 cm, na něm jsi spala, žila a měla všechny své věci. Snídaně – černá káva, černá hořká tekutina, někdy ještě vlažná. Oběd – čočková polévka, hnědá tekutina, která s čočkou neměla nic společného, brambory a omáčka (německy Tunke). Někdy jsme dostali knedlík a tunke, někdy tuřín. Příděl chleba na tři dny byl čtvrtina bochníku. Cukr 70 g na týden, margarín Sana 60 g na týden. Někdy jsme dostali lžici zavařeniny, někdy trochu „Blutpastele“, krvavé paštiky ze sedlé krve. Patřili jsme k tzv. dětské kuchyni, díky tomu jsme měli o něco lepší jídlo než dospělí. Jednou týdně jsme my děti fasovaly trochu mléka a jednou týdně také kousek buchty. Byli jsme stále hladoví. Dostávali jsme tolik jídla, že jsme hlady neumírali, ale ne dost pro život. Všichni, ale zvláště my děti, jsme se museli učit ovládat, nesením všechno najednou, abychom pak nezůstali bez jídla, hlavně bez chleba. Chleba jsme se pokoušeli krájet na tenoučké krajíčky, často to nebylo možné, neměli jsme ostré nože a chleba býval mokrá a lepkavý. Ty krajíčky jsme se snažili jíst pomalu. Někdy jsme si představovali, že chleba je mazaný máslem nebo pomazánkou.“ (Beerová, 2005, s. 105-106)

Z Terezína odjížděly pravidelně transporty na východ. I když nikdo přesně nevěděl, co se na východě děje, tušili, že bude v Terezíně bezpečněji, přece jen už to tam znali. Platilo však, že pokud byl jeden člen rodiny zavolan do transportu, další členové se tam přihlásili dobrovolně. V květnu roku 1944 byla Maud se svojí babičkou, maminkou a sestrou v rezervě. Němci totiž pro jistotu svolali více lidí než chtěli ve skutečnosti poslat. Do tohoto transportu však nakonec nenastoupili.

Roku 1944 se chystala návštěva komise Mezinárodního Červeného kříže, aby si prohlédla Terezín. Ještě před příjezdem zástupců této organizace prošlo ghetto velikou změnou. Staří, nemocní a sirotci byli posláni do Osvětimi. Těm, kteří v Terezíně zůstali bylo dovoleno, aby si zvelebili své příbytky. Dávali se kytky do oken, natíraly se domy a smežčily chodníky. Od Němců pak obdrželi také záclony a pokrývky na kavalce. V parku, kam byl všem přísný zákaz vstupu bylo postaveno dřevěné pódium, na kterém hrála po celý den kapela jazzové židovské písně. Hned vedle domova pro malé děti byly postaveny kolotoče a houpačky. Po odjezdu členů Mezinárodního červeného kříže se však vše vrátilo do „normálu“. (Beerová, 2005, s. 119)

Na jaře roku 1943 onemocněl Maudin tatínek. Dostal zápal plic, na který se v Terezíně naprosto běžně umíralo. Zápal plic jej však nakonec neskolil. Otec už nedovedl

snášet těžké podmínky panující v táboře, a proto se raději zabil. O necelý rok později byla Maudina babička poslána do Osvětimi. Původně tam spolu měly jet všechny, avšak proto, že Maudina maminka pracovala ve slévárně, byly z transportu vyreklamovány. To jim pravděpodobně zachránilo život. Později se totiž dozvěděli, že byla ihned po příjezdu poslána do plynové komory. Všechny tyto události měly na Maud velký vliv. Sil ubývalo a strachu přibývalo. Po smrti otce a babičky zůstala Maud pouze maminka a sestra, na které se velice upnula. (Beerová, 2005, s. 120-124)

V Terezíně prožívala Maud také první lásku. Byl jí pětadvacetiletý Hermann Tandler, s kterým se seznámila již v Prostějově. Jelikož jí však bylo pouhých třináct let, byla jejich láska „zakázaná“. Vzhledem k tomu, že byl Hermann též poslán do Terezína, scházeli se i tam. Hermann byl však poslán do Treblinky, odkud už se nikdy nevrátí. Sama Maud přiznává, že až roku 1975 se z knihy Karla Laguse – Město za mřížemi dozvěděla, že celý jeho transport byl vyhlazen. Nikoho z nich nevybrali na práci.

Třináctého února roku 1945 byli svědky bombardování Drážďan spojenci. Pomalu se blížil již tolik očekávaný konec války. Jelikož se Němci již chystali uniknout, podařilo se některým vězňům prchnout. Do tábora přicházeli nežidovské návštěvy, především příslušníci smíšených manželství a také zástupci Mezinárodního červeného kříže. Zanedlouho poté, 8. května 1945, byl tábor osvobozen Rusy. Kvůli obavám z nákazy pak byly děti poslány do ozdravovny. (Beerová, 2005, s. 134)

Na konci srpna roku 1945 se Maud spolu se svojí sestrou vrátily domů. Téměř všechny věci, které si před nástupem do transportu uschovali u známých jim byli hned po jejich návratu vráceny.

Již v září Maud nastoupila do kvinty místního reálného gymnázia. Jelikož však Maud skončila pátou třídou, chtěl ji ředitel poslat do primy. Maud jej ale přesvědčila, že se v Terezíně poctivě učila a rozvíjela své znalosti natolik, aby nastoupila do kvinty. Ředitel tedy nakonec souhlasil. Po pár hodinách ve škole však Maud zjistila, že ve franštině a latině své spolužáky jen tak rychle nedožene a zažádala o přeřazení do kvarty. Tam seděla vedle Evy Herrmannové, dívky, kterou poznala v Terezíně. (Beerová, 2005, s. 144-145)

Roku 1948 bylo vydáno sdělení, že ti, kteří se chtějí přestěhovat do Izraele tak mohou, ale pouze do určitého data v roce 1949. Jejich cesta do Izraele byla organizována hnutím mládeže Gordonia-Makabi Hacair. Jeho základna byla tehdy v Bratislavě.

Mladiství byli rozděleni do seskupení podle věku a podle toho kudy se bude ubírat. Díky Efrovi, mamčinu bratranci z Vídně, který bydlel v Palestině již od roku 1930, měli v Izraeli řadu příbuzných. V Izraeli se Maud také seznámila se svým manželem Šimonem Beerem. On sám si prošel Osvětímí, kde byli jeho rodiče zavražděni.

V lednu roku 1951 se s Šimonem vzali. Jelikož měla Maud velice ráda děti, bylo jasné, že by se velice ráda stala matkou. A tak již rok po svatbě Maud otěhotněla. Na začátku roku 1953 se jim narodila první dcera jménem Edna. V prosinci 1954 přibylo do domácnosti další dítě, tentokrát syn Chanan. Obě děti spolu velice dobře vycházely. Krátce po narození syna začali s manželem stavět dům, do kterého se roku 1958 přestěhovali. Co se týče financí, tak nepatřili mezi ty nejbohatší, právě naopak. Šimon sice pracoval velice těžce, ale přesto měli mnoho dluhů. (Beerová, 2005, s. 154-159)

Roku 1961 se jim narodilo třetí dítě, dcera Jael. Edna po maturitě odešla na vojnu a krátce po té se vdala. Po maturitě šel na vojnu také Chanan. Rodinné štěstí však netrvalo příliš dlouho. Již roku 1973 vypukla Jom kipur válka. Jednalo se o střet Egypta a Sýrie s Izraelem. Chanan patřil mezi první, kteří se utkali s egyptskou armádou. Mnoho z jeho kamarádů bylo zabito, zbytek těžce raněn. Kvůli neutěšitelné situaci byla rodina evakuována a přestěhována do Tel Avivu. To však nebylo nejhorší, co je v dalších letech potkalo. Roku 1986 se zabila jejich nejmladší dcera Jael. V roce 1993 ve svých pětáosmdesáti letech zemřela také Maudina maminka. A téměř o deset let později zemřel na rakovinu plic i její muž Šimon. Jelikož velice těžce snášel nemocniční prostředí, nechala jej Maud zemřít doma. (Beerová, 2005, s. 163-192)

Po smrti svého manžela našla Maud oporu především ve svých dětech Chanovi a Edně. Společně s nimi se raduje ze svých vnoučat a především z toho, že i přes těžkosti, které její život provázely, jí bylo dopřáno naplněného života.

Na konci své knihy zmiňuje Maud své přání: *„Když jsem byla malé děvče, zabývala jsem se myšlenkou na smrt. Přála jsem si zemřít s rodiči a ostatními milovanými členy rodiny – bála jsem se rozloučení a smutku. O několik let později – v době šoa – se mi mé přání skoro splnilo. Kamarádi mého dětství zahynuli se svými rodiči a rodinami, dokud byli ještě dětmi; jejich popel je roztroušen po půdě Polska. Čirou náhodou, výjimkou, jsme zůstali naživu – maminka, sestra a já, vždy v bolu, ve smutku, a přece: přijela jsem do Izraele, založila jsem rodinu, mám děti, vnoučata.*

Nyní jsem stará. Těžko tomu věřím a v hlavě mi zaznívá věta Liv Ulmannové: „Mladé děvče, které jest ve mně, odpírá zemřít.“ Někdy zapomínám, jak vypadala a chovala se prateta Klementina, nejstarší žena v naší rodině, když byla tak stará, jak jsem já nyní, a když já jsem byla ještě dítě. Teta Klementina nosila černé, dlouhé až ke krku upnuté šaty, černé vysoké boty; chodila pomalu, těžce, úctyhodně a vážně. Já někdy zapomenu a chovám se jak mladá, utíkám, poskočím, zapomenu, že tělo už není tak mladé, už není tak pružné. Přece však myslím na smrt, která mne očekává tak jako všechny smrtelníky – jen je mi teď blíž. Co mě drží při životě, je hlavně má velká zvědavost, strach z neznáma, láska, která je mezi mnou a mou rodinou. Nevěřím, že kromě kostí po mně po smrti něco zůstane, jen vzpomínky těch, kteří budou žít po mně. Mé přání jest – žít a zemřít úctyhodně, abych nebyla břemenem ani sobě, ani svým bližním.

Nyní mohu být spokojená, existuje videofilm a mé povídání a vzpomínky ve dvou knihách, které byly přeloženy do několika jazyků. Vyjde-li prostějovská kniha, budou to tři. Ta prostějovská by pro mne byla největším zadostiučiněním, uzavřel by se tím kruh života.“ (Beerová, 2005, s. 200-201)

4.2 Významné osobnosti židovské komunity v Prostějově

Dále bych chtěla poukázat na některé významné osobnosti židovské komunity, jejichž osud byl spjat s Prostějovem. Z prostějovské židovské obce vzešla řada významných osobností. Mezi nejznámější patří:

4.2.1 Edmund Husserl

Narodil se 8. dubna 1859 a byl německý filosof, který patřil k nejvlivnějším myslitelům 20. století. Jako zakladatel fenomenologie výrazně ovlivnil současnou evropskou i světovou filosofii. Husserl se stal také tvůrcem vědecké metody, která se v různých obměnách používala i mimo oblast filozofie, např. v estetice, právní vědě, psychologii. (Blecha, 1996, s. 7)

Pocházel z židovské rodiny. Jeho otec se jmenoval Adolf Abraham Husserl a byl obchodníkem s módním zbožím. Jeho matka se jmenovala Julie a pocházela z rodiny Selingerů. Edmund měl tři sourozence - Helenu, Emila a Heinricha. Husserlův otec vlastnil textilní továrnu, kterou po jeho smrti převzal bratr Edmunda Heinrich. I přesto, že firma později zanikla, se stala součástí bohaté tradice oděvní výroby v Prostějově, a to v podstatě

až do současnosti. (Blecha, 1996, s. 7-8)

Na Prostějov má však Husserl pouze krátké vzpomínky, které se vztahují především na rané dětství a na dobu, ve které navštěvoval městskou školu. Na městské škole mu šlo učení ještě dobře, ale v pozdějších letech se jeho prospěch zhoršil. Od roku 1868 chodil na Reálné gymnázium ve Vídni, kde se učil špatně, bez zájmu a ctižádosti. Podobné studijní výsledky vykazoval i na německém gymnáziu v Olomouci, kam přestoupil v roce 1869. Jeho laxní přístup k učivu vedl profesorský sbor k přesvědčení, že u maturity Husserl nemůže v žádném případě uspět. Dokonce se uvažovalo o tom, že by k ní nebyl vůbec připuštěn. Husserl však před maturitou pořádně zabral. Údajně se každý den učival od pěti hodin ráno až do pozdního večera. Takže závěrečnou zkoušku nakonec zvládl. Již v gymnaziálních letech přemýšlel Husserl o své budoucnosti. Až do sedmé třídy uvažoval o tom, že by se stal právníkem. Později ho ale více zaujaly exaktní vědy. Od roku 1876 začal navštěvovat univerzitu v Lipsku, kde poslouchal tři semestry fyziku, astronomii a matematiku, současně však také filosofii u profesora Wilhelma Wundta. (Blecha, 1996, s. 8-9)

Na podzim roku 1876 se Husserl setkal ve filozofické společnosti v Lipsku s Tomášem Masarykem, který se zde připravoval na habilitaci. Masaryk byl starší a na Husserla měl velký vliv. Jeho pozornost obrátil na základy novověké Descartovy a Leibnizovy racionalistické filozofie i na protikladný britský empirismus. Masaryk měl však na Husserla také osobní vliv. Pomáhal mu učit se nezávislému myšlení, rozevřel před ním i vážnost jiných duchovních a humanitních tradic. Pod Masarykovým vedením se Husserl pustil do studia Nového zákona, přešel k protestantismu a nechal se 26.dubna 1886 v evangelickém kostele ve Vídni pokřtít. A hlavně to byl také Masaryk, který upozornil Husserla na Franze Brentana, který by mu mohl vyhovovat svým myšlenkovým pohybem na rozhraní psychologie a kritického výzkumu tradiční filozofie. (Blecha, 1996, s. 9-10)

Po Lipsku studoval ještě pár semestrů matematiku na univerzitě v Berlíně, ale studia ukončil na univerzitě ve Vídni. Zde předložil disertaci na téma Příspěvky k teorii variačního počtu, 29. listopadu 1882 složil rigorózní zkoušku z hlavního oboru a 15.ledna 1883 vedlejší zkoušku z filozofie. Krátce na to byl promován doktorem filozofie. (Blecha, 1996, s. 11)

Po absolvování univerzity začal Husserl soukromě docházet na přednášky Franze

Brentana, který tehdy přednášel především o praktické filozofii a v seminářích četla Davida Huma. Brentano měl na Husserla určující vliv. Na Husserla udělala dojem zejména jeho věčnost, kázeň při vymezení a užívání filozofických pojmů a také snaha o odstraňování mnohoznačností. Husserl dokonce přiznal, že ho Brentano utvrdil v přesvědčení, že také filozofie může být „přísnou vědou“, a právě z tohoto důvodu se i přes počáteční zájem o matematiku rozhodl pro filozofii. (Blecha, 1996, s. 13-15)

Brentano přímo ovlivnil Husserlovu filozofickou dráhu. Doporučil Husserla pro habilitaci k profesoru Stumpfovi do Halle. Husserl tak začal navštěvovat Stumpfovy přednášky o psychologii a logice. Oba dva se velice sblížili a stali se dobrými přáteli.

Na podzim roku 1887 Husserl habilitoval. Jeho habilitační spis nesl název O pojmu počtu. Psychologická analýza. Tím získal oprávnění působit na hallské univerzitě jako docent V srpnu téhož roku se pak oženil s Malvinou Charlottou Steinschneiderovou, se kterou měl tři děti - Elisabeth, Wolfganga a Gerharta. (Blecha, 1996, s. 20)

Roku 1901 přešel Husserl na univerzitu do Göttingen. Jeho působení v Göttingen je časově vymezeno jako druhé Husserlovo myšlenkové období, ve kterém se fenomenologie formovala do klasické podoby. Pravdou však je, že výraznějších výsledků jeho práce nepřinášela, a že Husserle v tomto období publikoval velice málo, a většinou pouze torza.

V Göttingen přednášel úvod do dějin filosofie od Antiky až po novověk. Většinou se zde věnoval Kantovi a pokantovské filosofii. Tyto přednášky byly vedeny velice populárně a zajímavostí může být, že na ně chodili také mimofakultní posluchači, kterých byla často více než stovka. Husserla návštěvnost jeho výuky velice těšila i přesto, že musel některé přednášky opakovat. Jeho příprava na výuku byla časově dosti náročná. Častokrát si svým známým ztěžoval, že příprava na přednášku mu zabírá veškerý jeho čas a že tak nemá dostatek prostoru, aby se mohl věnovat také jiné vědecké práci. Jeho posluchači se shodovali na tom, že jeho přednášky byly hodně obtížné a sám Husserl přiznal, že i pro něho samého jsou jeho filozofické teorie těžko srozumitelné. (Blecha, 1996, s. 41-43)

V prosinci roku 1915 obdržel Husserl nabídku freiburské univerzity, aby zde působil jako profesor. Husserl nabídku přijal a s výukou začal již v únoru roku 1916. Ve freiburku pak Husserl setrval až do své smrti. Jeho začátky zde však nebyly vůbec jednoduché. Posluchači ve Freiburgu nebyli zpočátku moc důvěřiví, a tak si Husserl své nové publikum musel teprve získat. Ve svých přednáškách byl často nucen začínat úplně

od začátku a nemohl zabíhat do velkých podrobností. Že ho tento stav nijak neuspokojoval bylo zcela zřejmé. Klid na práci mu nedopřála ani politicky neklidná doba. Světová válka vrcholila a velmi bolestně zasáhla i Husserlův osobní život, jelikož roku 1916 padl u Verdunu Husserlův syn Wolfgang a rok na to byl velmi těžce zraněn syn Gerhart. (Blecha, 1996, s. 91-92)

S postupujícím časem Husserlovi přibývaly roky. I přesto, že byl v polovině 20.let duchovně na svém vrcholu, bylo jasné, že jej výuka a vše s ní spojené stále více vyčerpává, a že jej odvádí také od vědeckého zkoumání. Roku 1927 se již těšil na to, že se brzy z výuky stáhne. Jako svého nástupce navrhl Heideggera. Tento návrh byl pak roku 1927 filosofickou fakultou přijat a Husserl byl posléze zbaven všech povinností souvisejících s výukou.

S rokem 1933 a s nástupem Hitlera, pak byla pozastavena jeho publikační činnost. Husserl to přijal se značnou hořkostí, jelikož se sám nepovažoval za tak špatného Němce. Za této situace bylo možné pracovat jen velmi obtížně. Vše dokonce nasvědčovalo tomu, že kdyby byl Husserl mladší, uvažoval by o odchodu ze země. V jednu dobu dokonce uvažoval, jestli se nemá vrátit do Československa, jelikož Československo mělo v té době dobrou pověst demokratického státu a také proto, že se do něj uchýlovalo také hodně německých vzdělanců. (Blecha, 1996, 111-112)

Stáří však Husserla nadobro připoutalo k jednomu místu. Stáří bylo také důvodem, proč odmítl nabídku místa profesora na Univerzitě v USA. Přednášky ve Vídni a v Praze roku 1935 a také následující rok 1936, ve kterém Husserl dokončil důležitou část svého díla, jej stály mnoho sil. Nemohl na sebe již brát tolik práce jako dřív. V tomto období bylo Husserlovi už sedmdesát sedm let a začaly se u něj projevovat známky vysokého stáří.

V posledních týdnech jeho života se o něj velmi pečlivě starala jeho manželka Malvina. Také za ním docházelo mnoho přátel. Husserle však téměř pořád spal a jen občas se probudil. Dne 27. dubna roku 1938 Husserl zemřel ve věku 79 let. Pohřeb se konal dva dny po jeho smrti na malém hřbitově na okraji Freiburgu. (Blecha, 1996, s. 137)

4.2.2 Max Zweig

Byl to významný německy píšící dramatik. Celá jeho rodina patřila v Prostějově k těm nejuznávanějším v tamější židovské náboženské obci. Jeho otec, Gustav Zweig, byl

neurolog v Brně a se svojí ženou Helenou měl kromě Maxe ještě další dva syny. Maxovi rodiče si přáli, aby se jejich syn stal právníkem. Proto se po maturitě vydal na studium právnické fakulty. Tu i přes nepříznivou politickou situaci právnickou fakultu nakonec dokončil, tomuto povolání se však nikdy nevěnoval. (Židé a Morava, 2005, s. 109)

Maxovi již od mládí učarovaly divadelní hry. Už v této době věděl, že by se psaním dramát chtěl jednou živit. Za celý svůj život jich napsal přes dvacet. Pro českého občana jsou však velice těžko sehnatelná. Navíc jsou téměř všechna psána v němčině. Česky vyšla jen povídka Láska Joffreye z Peritonu a Zweigova biografie s názvem Vzpomínky. Řada z jeho děl nebyla na jevišti nikdy odehrána. Zweig to omlouval tím, že většinu z nich psal stejně jen ke čtení.

Během svého života se několikrát podíval do Izraele, kde se postupně seznamoval se sionistickou realitou. V Izraeli nakonec 5. ledna 1992 zemřel. (Židé a Morava, 2005, s. 111-114)

4.2.3 Ignác Rottberger

Byl prvním prostějovským tiskařem druhé poloviny 19. století. Sídlil v Prostějově na tehdejší Zámeckém náměstí č. 133 v Hamburgerově domě. Rottberger nabízel velice rozmanité služby zahrnující výrobu dopisních papírů, etiket, vizitek, faktur, smutečního oznámení, daňových faktur, směnek atd. Okruh svých služeb postupem času ještě rozšířil o prodej inkoustu, papíru, razítek, pohlednic a kalendářů. Vzhledem ke svým dosavadním obchodním úspěchům si podal žádost o knihtiskařskou konfesi ve Šternberku, aby mohl ještě dále rozšířit pole působnosti. Kvůli nedoporučení ze strany prostějovského hejtmanství však byla tato žádost zamítnuta. (Židé a Morava, 1998, s. 98)

Později se rozhodl, že svoji tiskařskou činnost doplní ještě o knihovnickou živnost. Vzhledem k tomu, že byl Rottberger velice vynalézavý přidružil ke své podnikatelské činnosti ještě další obory. Věnoval se i knihvazačství, prodeji učebnic a prodeji galanterie. Své služby rozšiřoval po okolí především díky inzerátům, které otiskoval ve svých novinách.

Ke konci svého života se společně s rodinou přestěhoval do Vídně, kde žil v ústraní až do své smrti 16. července 1914. (Židé a Morava, 1998, s. 102)

4.2.4 Jakob Neumann

Byl zakladatelem třetího nejstaršího tiskařského podniku v Prostějově. Byla to tzv. rychlotiskárna, která tiskla obálky, viněty a jiné podobné tisky. V době vzniku této tiskárny už tu dva takové podniky byly – Rottbergova a Vrlova tiskárna. Když si tak Neumann podal žádost o zřízení vlastního knihtisku, vyvolalo to velkou nevoli u Rottberga a Vrly. Ti se totiž obávali další konkurence. Považovali dvě tiskařství na Prostějov jako dostatečná. Neumannově žádosti však bylo brzy vyhověno. Od té doby byl Neumann Rottbergovi trnem v oku. Jejich neustále rozpory se vlekly skoro celé desetiletí. (Židé a Morava, 2004, s. 95-105)

Ještě předtím než začal podnikat v knihtiskařské oblasti, věnoval se obchodování v jiných sférách. Vlastnil obchod s fotografiemi, zrcadly a vstupenkami. Podobně jako Ignác Rottberg i Neumann začal svoji podnikatelskou činnost rozšiřovat do dalších oblastí. Jeho firma se tak poměrně brzy rozrostla. (Židé a Morava, 2004, s. 95-105)

Po Neumannově smrti zdělila jeho firmu manželka Berta Fehlová, která ji předala svému synovi Robertovi. Roku 1934 Fehlová prohlásila, že opět převzala živnost do svých rukou. O čtyři roky později se však firmy nenadále vzdala a byla nucena i se synem Robertem odejít do Terezínského koncentračního tábora. Konce války se ale oba dožili. (Židé a Morava, 2004, s. 95-105)

5. Prostějovské židovské památky

5.1 Synagogy

Historie prostějovských synagog je poměrně komplikovaná. Mnohá úskalí tkví především v nedostatku důvěryhodných informací. Pravděpodobný vznik první synagogy se datuje na období 2. poloviny 15. století. První zmínka o ní pochází z roku 1522. Podle záznamů sousedila s hradbami. V období třicetileté války byla vážně poškozena a z tohoto důvodu byla roku 1649 rekonstruována. (Klenovský, 1997, s. 31)

Roku 1674 byl položen základní kámen při příležitosti stavby nové synagogy. Ta byla dokončena roku 1676. V následujících letech však prošla ještě řadou dalších úprav i rozšířením. Zajímavý byl též její barokní vzhled.

Starou synagogu tvořila řadová dvoupatrová budova, jež měla neobvyklý půdorys. Byl to důsledek neustálých přestaveb a jiných úprav. Svatostánek byl postaven tak, aby směřoval k východu. Na římse byl vytesán hebrejský nápis, který v překladu znamenal: „Hospodina stále před sebou nosím.“ V 18. století došlo v prostějovské židovské obci k určitým organizačním změnám, což vedlo k určitému omezení kapacity staré synagogy. Důvodem bylo především to, že existuje řada soukromých modliteben. Když se však na počátku 19. století počet židovských obyvatel v Prostějově zvýšil, bylo jasné, že jedna synagoga stačit nebude. A tak byla po roku 1836 přestavěna jedna část doma čp. 33 v oblasti mezi židovskou školou a templem. „*Jedná se o řadovou rohovou budovu obdélného půdorysu se zvýšeným druhým podlažím, krytou sedlovou střechou a ukončenou věžičkou. Obě průčelí v empírovém slohu jsou řešena osově. Hlavní východní uliční fasáda má na obou okrajích přes celou výšku zvýrazněn mírný rizalit se vchodem a ukončený trojúhelným štítem, mezi rizality pět okenních os. Pozornost na sebe poutají cenné portály: profilované kamenné oštění, supraporta a dřevěné výplňové dveře, vše v kvalitním empírovém výrazu. Jižní boční průčelí je tříosé, po stranách přízemí půlkruhově ukončené kamenné portály vstupů. Pozorný divák zahlédne na jihovýchodním nároží budovy zazděný kámen s již špatně čitelnými hebrejskými písmeny.*“ (Klenovský, J. Židovské město v Prostějově, s. 38)

Nová synagoga byla často využívána ke studiu talmudské literatury, jako učebna bet-ha-midraš a ortodoxní modlitebna. K tomuto účelu byla užívána až do roku 1942, kdy

ji Nacisté uzavřeli. Roku 1951 byla tato budova prodána židovskou náboženskou obcí pravoslavné církvi, která ji pak přebudovala na kostel sv. Jiří. Kvůli existenčním problémům však dne 1. července 1966 svůj provoz ukončila. O pár let později projevil o budovu zájem prostějovské muzeum. Jeho plány na reorganizaci domu byly realizovány roku 1971. V přízemí se nacházely odborné pracovny a v prvním patře se nacházel výstavní sál. Problém však nastal v 80. letech, kdy se v budově objevily statické poruchy, které další provoz muzea zcela znemožnily. (Klenovský, 1997, s. 38 – 39)

Plán na stavbu nové synagogy byl předložen řadou významných osobností. Židovské obci se však nejvíce zamlouval návrh Jakoba Gartnera, známého vídeňského architekta. Jednalo se o rohovou třípodlažní budovu obdélného tvaru. *„Hlavní stup zdůrazněn nástupním schodištěm a polootevřeným foyerem, obě nároží zaoblena. V téměř čtvercovém hlavním sále ve zvýšeném přízemí nesla čtveřice masivních sloupů kopuli o průměru 10 m a výšce přes 15 m. Do sálu se vstupovalo od severu vestibulem s dvojicí schodišť do pater po stranách. Jižní stěně vévodil na vyvýšeném podiu svatostánek ve formě otevřeného chrámku přístupného párem schodišť. Všechny lavice seřazeny v dlouhých řadách čelem ke svatostánku. V patře po třech stranách sálu se nalézala ženská galerie. V jižním traktu budovy s vlastním vchodem a schodištěm byl sál a toalety, ve volném prostoru nad svatostánkem chór s varhanami. Výzdobné prvky interiéru – štukové ozdoby, osvětlovací tělesa, mříže a zábradlí – nesou znaky tehdy módního slohu umírněné secese. Vnější vzhled dává spíše dojem přechodného eklektického stylu mezi historismem a secesí.“* (Klenovský, J. Židovské město v Prostějově, s. 46)

Gartnerovy plány vznikly v letech 1903 – 1904. Na začátku roku 1904 byla Stará synagoga zbořena a dne 8. 9. 1904 byl slavnostně posvěcen Nový templ. V noci ze 14. na 15. června se Nacisté pokusili Velkou synagogu podpálit. Roku 1940 byla vyrabována, přeměněna na skladiště a uzavřena. Roku 1946 byla budova prodána čs. husitské církvi, která její interiér dosti podstatně změnila.

Roku 1945 si židovská obec vybudovala modlitebnu v budově bývalého chorobince, v domě dr. Gedeona Brechera v ulici Sádky č. 2. Tato modlitebna sloužila židovské obci až do roku 1973, kdy byla kvůli velkému poklesu členů prodána církvi Křesťanské sbory. Až do počátku 90. let, kdy byla budově nově omítnuta bylo možno přečíst nápis „Nadace dr. Brechera“. (Klenovský J. Židovské město v Prostějově, s. 46)

5.1.1 Židovské hřbitovy

Nejstarší židovský hřbitov v Prostějově se nacházel na jihozápadním obvodu městského opevnění. Byl založen někdy v 2. polovině 15. století. K pohřbívání sloužil až do roku 1802. Některé náhrobky byly přemístěny na nový hřbitov. Zbylá část hřbitova byla zrušena v 60. letech 19. století.

Druhý židovský hřbitov se nacházel na Brněnském předměstí, na jihozápad od kostela sv. Petra a Pavla. Historik Klenovský o tom říká: „*Rovinný hřbitov byl opatřen cihelnou ohradní zdí se zpevňujícími piliřky, vysokou asi 2 m a krytou pálenými taškami, do níž bylo – zřejmě při vstupu – zazděno několik starších náhrobků. Přibližně středem hřbitova v podélné ose vedla hlavní cesta lemovaná alejí stromů. Hroby byly na ploše zřejmě umístovány odzadu, tzn. od západu směrem k východu. Náhrobky staršího typu předemancipační (plochý deskový kámen vetknutý spodní třetinou v zemi, s hebrejským nápisem) zaujímaly víceméně pravidelné řady kolmo k hlavní cestě nápisem zpravidla k východu. Přibližně od středu plochy hřbitova byly souvislé řady náhrobních kamenů novějšího typu (jehlance na podstavcích, složené ze 3 – 4 kusů, německý text) naopak rozmístěny v řadách rovnoběžných s alejí. Celkem byla plocha rozdělena na 20 skupin. Jako materiál pro starší náhrobky používán pískovec a mramor, pro novější světlá a tmavá žula. Tvar a výzdoba pomníků odpovídala jiným soudobým moravským židovským náhrobkům.*“ (Klenovský, J. Židovské město v Prostějově, s. 48 – 49)

Rozloha tohoto hřbitova byla 6528 m² a nacházelo se na ní okolo 1924 náhrobků. Tento hřbitov se stal také místem posledního odpočinku řady významných osobností jakými byli např. Veit Ehrenstamm, Ignatz Brüll, Sigmund a Bernard Husserlovi aj. Na konci 19. století se rozhodla městská rada Prostějova, že zruší veškeré dosavadní hřbitovy. Místo nich pak založí na okraji města nové komunální pohřebiště. Na počátku německé okupace byly všechny náhrobky, nacházející se na hřbitově vytrženy a odvezeny. Na prázdné místě bylo vybudováno cvičiště. Krátce po válce se na tomto místě vybuďoval park a dětské hřiště. Mezi lety 1970 – 1974 zde byla vybudována škola a všechny ostatky, které zde byly nalezeny, byly odvezeny na nový židovský hřbitov. (Klenovský, J. Židovské město v Prostějově, s. 49)

Třetí židovský hřbitov se nacházel v areálu městských hřbitovů na Brněnské ulici, pod Žešovským kopcem. Hřbitov byl otevřen od 12.4.1908. „*Urbanistické řešení hřbitova udává v ose při vstupu umístěná obřadní síň a řazení pěšin mezi hroby. Obřadní síň je*

přízemní halová stavba centrálního rozvrhu, jejíž původní výraz byl secesní, při opravě r. 1967 však byla stylová fasáda otlučena. Dobu výstavby udává letopočet 1908 na kamenné desce nad vstupem hebrejským nápisem v překladu: „Postaveno v roce 668 malého počtu (=1908).“ Zato interiér budovy je velmi dobře zachován včetně hebrejských modlitebních textů na stěnách a vnitřního vybavení (katafalk, svícny, máry, řečnický pult). Je to již jedna z mála obřadních síní na Moravě, která může dodnes sloužit původnímu účelu, neboť hřbitov je dosud „živý“. Na severní stěně sálu visí od r. 1950 pamětní deska se jmény 1370 obětí nacistické rasové perzekuce z Prostějova z let 1939 – 45.“ (Klenovský, J. Židovské město v Prostějově, s. 50)

Z celkové počáteční rozlohy 18,050 m² zůstalo hřbitovu pouze 6.195 m². Celkový počet náhrobků se pohyboval okolo 500. Hroby byly seřazeny do 17 řad ve směru sever – jih, přičemž nápis směřoval do uliček. I na tomto hřbitově je pohřbena řada slavných osobností, např. předseda Židovské náboženské obce a Chevra kadiša Samuel Hirsch, továrník Gustav Sborowitz, členové rodiny Zweigů, Husserlů, Heiligů, Wolfů, Zwillingerů aj. V celém areálu se nachází řada stromů a keřů, které doplňují celkovou atmosféru hřbitova. Kousek za obřadní síní se nachází kamenný památník uctívající oběti válek. Tento památník byl původně určen k památce čtyřiceti padlých židovských vojáků z Prostějova. Roku 1950 byl památník renovován a určen i obětem holocaustu za 2. světové války. V současné době se o prostějovský židovský hřbitov stará Židovská obec v Brně. (Klenovský, J. Židovské město v Prostějově, s. 54)

6. K některým projevům antisemitismu v současné české politice

Nositeli politického antisemitismu jsou různá extremistická hnutí. Extremismus rozlišujeme pravicový a levicový. Antisemitismus je často spojen právě s pravicovým extremismem. Jedná se neonacistická, rasistická a autoritářská hnutí. Levicový neboli antikapitalistický extremismus se od toho pravicového odlišuje tím, že se zdržuje jakéhokoliv násilí nebo agrese páchané na Židech. Setrvává u mluvených projevů názoru. Levicoví extremisté navíc chápou Izrael jako zůstatek evropského kolonialismu. Veškerá antisemitská ideologie staví převážně na náboženské a rasové nenávisti vycházející ze starých stereotypů. Židé však nejsou jedinou skupinou, proti které je tato nesnášenlivost namířena. V současnosti jsou nejvíce nenáviděnou skupinou Romové. (Židé a Morava, 2002, 248-256)

Nyní bych ráda zmínila některé antisemitské politické deníky. Prvním z nich je Týdeník Politika. Tento časopis vydával také přílohu, ve které byly často uváděny výroky německých teoretiků či citace z různých antisemitských knih z období protektorátu. Když byl tento deník zakázán, převzal jeho místo časopis Dnešek. Tato publikace stála později u zrodu občanského spolku Vlastenecká fronta, která byla založena roku 1993 studentem Jiřím Fidlerem. Od svých původně katolicko-vlasteneckých zájmů postupně přešla k extrémně pravicovým úvahám. Jejich nejhromadnější akce se uskutečnila v Praze na Vítkově a čítala asi 700 účastníků. Byli to zejména skinheadi. Do podvědomí veřejnosti se však tato organizace dostala až roku 1996, a to šířením antižidovských letáků po Brně. (Židé a Morava, 2002, 248-256)

Velkou výhodou těchto antisemitských časopisů a knih je především jejich masová distribuce a především jejich snadná dostupnost. Řada zejména mladých lidí se v těchto myšlenkách vzhledne, což může být pro společnost velice nebezpečné. Tito lidé jsou často manipulováni myšlenkami neznámých autorů, kteří se jim snaží vštípit své protižidovské postoje. Když se pak těchto lidí někdo zeptá proč je jejich přesvědčení takové jaké je, tak mnohdy odpoví, že na něm není nic špatného, protože ho uznává i řada jeho kamarádů a známých.

Pro současné i budoucí pedagogy by tak mělo být důležité uvést veškeré tyto antisemitské skutečnosti na pravou míru a vštěpovat všem svým žákům, že tyto postoje nejsou v žádném případě vhodné. Pokud se s tím však nezačne zavčas, budou se

extremistické skupiny rozrůstat a rasových útoků přibývat.

V období mezi lety 1990 – 2000 bylo v České republice trestně stíháno a souzeno okolo dvou tisíc osob za propagaci násilí ať už z náboženských, rasových, politických nebo jiných důvodů. U řady těchto trestných činů se jednalo o antisemitismus. Byla vydávána antisemitská literatura, noviny a v pozdější době i nahrávky hudebních skupin. I v současnosti však existuje řada tiskovin, které se veřejně hlásí k nacismu. Příkladem může být např. ostravská organizace Rytíři černého kruhu, která patří k těm obzvláště agresivním. Tato organizace je vedena neznámým mužem, který užívá pseudonymu dr. Selfoi. (Židé a Morava, 2002, s. 242-247)

Na Opavsku je nejznámějším antisemitskou tiskovinou brožura Rudolfa Seidla, která je posílána z České republiky až do Belgie. V textech se objevuje obhajoba nacistických válečných zločinů a vyhlazování obyvatelstva. V některých článcích se Seidl dokonce zaměřuje na popírání holocaustu. (Židé a Morava, 2002, 242-247)

Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se věnovala postavení Židů za první a druhé republiky. Zmínila jsem se také o židovské kultuře a školství v Prostějově a jeho okolí.

Toto téma jsem si vybrala především proto, že mě velice zajímá a oslovuje. Především mám blízko k Prostějovu, jelikož sousedí s městem ve kterém bydlím. Mnoho věcí o problematice Židů v tomto regionu jsem získala od pamětníků, dále jsem čerpala z materiálů Městské knihovny v Prostějově, Vědecké knihovny v Olomouci, Státním archivu v Prostějově a v neposlední řadě v prostějovském muzeu.

Ve své práci jsem se věnovala i významným osobnostem regionu Prostějovska jako byli např. známý filozof Edmund Husserl a pro mě velice zajímavá, dosud žijící prostějovská rodačka, Maud Michal Beerová. Její životní osudy, popsané v autobiografické knize „Co oheň nespálil“ mě doslova uchvátily. Musela jsem zajít do muzea a zjistit o ní další podrobnosti, které ve své bakalářské práci taky uvádím.

Nedílnou součástí mé práce je také antisemitismus a jeho projevy vůči židovskému obyvatelstvu. Setkávali jsme se s nimi v dřívější době a bohužel i v současnosti. Je to začarovaný kruh, ze kterého zatím nevíme, jak ven. Vždy se najde nějaké etnikum, které vybočuje z řady a je jen na nás, lidech, jak se k němu budeme chovat a jaké poučení z toho dalším generacím předáme. Můžeme někoho pro jeho odlišnost perzekuovat, ale také ho můžeme být schopni tolerovat.

Tuto problematiku jsem se ve své práci pokusila nějakým způsobem rozebrat a zhodnotit. Ke psaní bakalářské práce jsem podle mého názoru přistupovala odpovědně. Snažila jsem se hledat v co nejvíce zdrojích a porovnávat jednotlivé názory na tuto problematiku.

Prameny a literatura

BEEROVÁ, Maud Michal. *Co oheň nespálil*. Prostějov : Muzeum Prostějovska, 2005. 205 s. ISBN 80-86276-18-X.

BLECHA, Ivan. *Husserl*. Olomouc : Votobia, 1996. 178 s. ISBN 80-7198-066-8.

ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé? : národní identita Židů v Čechách : 1918-1938*. 1. vyd. Praha; Litomyšl : Paseka, 2005. 355 s. ISBN 80-7185-695-9.

DOKOUPILOVÁ, Marie : *Knihhtiskárna Jakoba Neumanna v Prostějově (1878-1941)*. In: *Židé a Morava*. Sborník z konference konané 3. listopadu 2004 v Kroměříži. Kroměříž, Muzeum Kroměřížska 2004, s. 95-105.

DOKOUPILOVÁ, Marie : *Prostějovský židovský tiskař 19. století Ignác Rottberger*. In: *Židé a Morava*. Sborník příspěvků přednesených na konferenci konané 11. listopadu 1998 v Kroměříži. Kroměříž, Muzeum Kroměřížska 1999, s. 98-104.

DOKOUPILOVÁ, Marie : *Projevy antisemitismu v Českých prostějovských novinách Hlasy z Hané*. In: *Židé a Morava*. Sborník z konference konané 15. listopadu 2000 v Muzeu Kroměřížska. Kroměříž, Muzeum Kroměřížska 2000, s. 120-139.

DOKOUPILOVÁ, Marie : *Stopy dramatika Maxe Zweiga v Prostějově*. In: *Židé a Morava*. Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska dne 9. listopadu 2005. Kroměříž, Muzeum Kroměřížska 2006, s. 109-122.

HERMAN, Daniel : *Antisemitský časopis Brněnský drak v době Hilsneriády*. In: *Židé a Morava*. Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska dne 13. listopadu 2002. Kroměříž, Muzeum Kroměřížska 2002, s. 232-238.

JANOŠEK, Vojtěch . *Likvidace prostějovských Židů po roce 1939. Zpravodaj muzea Prostějovska*. 1991, 2., s. 22-25.

KÁRNÝ, Miroslav. Terezín : V „konečném řešení židovské otázky". In VEBER, Václav. *Židé v novodobých dějinách*. Praha : Karolinum, 1997. s. 77-94. ISSN 80-7184-412-8.

KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské Město v Prostějově*. Vyd. 1. Prostějov : Muzeum Prostějovska , 1997. 63 s. ISBN 80-900106-8-7.

NEKVAPIL, Václav : *Politický extremismus a antisemitismus v České republice*. In: *Židé a Morava*. Sborník z konference konané 13. listopadu 2002 v Kroměříži. Kroměříž, 2002, s. 248-256.

PAŘÍK, Arno. *Židovské školství* [online]. 2004 [cit. 2011-03-24]. Jewishmuseum.cz. Dostupné z WWW: <<http://www.jewishmuseum.cz/cz/czvice7.htm>>.

PAVLÁT, Leo. *Židé : dějiny a kultura*. 2. , dopl. vyd. Praha : Židovské muzeum, 2001. 143 s. ISBN 80-85608-43-X.

SPURNÝ, František. Prostějovská židovská škola před r. 1848. In *XXVI. Mikulovské sympozium*. Mikulov : Státní okresní archiv Břeclav, 2000. s. 369.

Anotace

Jméno a příjmení:	Edita Krejčová
Katedra:	Společenských věd
Vedoucí práce:	PhDr. Petr Zima, Ph.D.
Rok obhajoby:	2011

Název práce:	K některým problémům postavení Židů za první republiky. Židovská kultura a školství v Prostějově a jeho okolí.
Název v angličtině:	To the difficulties of Jewish rank at the time of first republic. Jewish culture and education in Prostějov and surroundings.
Anotace práce:	Bakalářská práce se zabývá zejména postavením Židů za 1. a 2. republiky. Druhá část je věnována židovské kultuře a školství.
Klíčová slova:	Židé, postavení Židů za 1. a 2. republiky, antisemitismus, Židovská obec v Prostějově, židovské školství, Terezín, Maud Beerová, Edmund Husserl, synagogy,
Anotace v angličtině:	This bachelor thesis considers the status of Jews in times of 1st and 2nd Republic. Second part is dedicated to Jewish culture and scholarship.
Klíčová slova v angličtině:	Jews, status of Jews in times of 1st and 2nd Republic, anti-Semitism, Jewish community in Prostějov, Jewish education, Terezín, Maud Beer, Edmund Husserl, synagogue.

Přílohy vázané v práci:	
Rozsah práce:	51 stran
Jazyk práce:	Český jazyk